

A Model for Cultural Progress Based on the Teachings of Imam Reza (A.S.)

Reza Morshedloo¹

1. Faculty Member, Department of Quranic and Hadith Sciences, Faculty of Theology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: rmorshedloo@um.ac.ir

Article info

Article type:

Research Article

Received:

2 November 2024

In Revised form:

23 November 2024

Accepted:

17 December 2024

Published:

20 December 2024

Abstract

Cultural progress, as a fundamental axis for societal excellence, requires a comprehensive and indigenous model aligned with religious values. This research aims to formulate a model for cultural progress based on the teachings of Imam Reza (A.S.) using a descriptive-analytical method. The findings indicate that the proposed model, based on the conduct and statements of Imam Reza (A.S.), rests upon six key components. The first component is “Enjoining Good and Forbidding Evil,” which, as a form of social oversight, provides the grounds for the reform and advancement of society. The second component is “Attention to the Family Institution,” which, centered on strengthening religious sentiment, attending to individual talents, and avoiding imposed education, plays the most fundamental role in nurturing the next generation. The third component is “Preventing Corruption and Immorality,” achieved through practical strategies such as timely marriage, promoting a culture of work and healthy recreation, and disseminating a culture of modesty and chastity. The fourth component is “Combating Consumerism and Extravagance,” which, by emphasizing contentment, prudent management of livelihood, responsibility, and optimal use of resources, leads to the preservation of national wealth. The fifth component is “Promoting Positive Ethical Traits,” a prime example of which is compassion as a factor for creating social unity and warding off calamities. Finally, the sixth component is “Expanding the Culture of Tolerance,” which, as a link between differences, provides the grounds for adapting to the plurality of opinions and attracting individuals towards Islamic teachings. The results of the research indicate that the establishment of this six-dimensional model not only lays the groundwork for cultural progress but also, by creating a healthy cultural foundation, guarantees the stability and dynamism of other social, economic, and political spheres.

Keywords: Culture, Progress, Enjoining Good and Forbidding Evil, Family, Positive Ethical Traits, Teachings of Imam Reza (A.S).

Reference: Morshedloo, Reza. (2024). A Model for Cultural Progress Based on the Teachings of Imam Reza (A.S.). *Imam Reza (A.S.) and Contemporary Sciences*. 2(5). 128-166.

Publisher: Imam Reza (A.S.) International University

DOI: <https://doi.org/10.22034/ijs.2025.428178.1191>

1. Introduction

Cultural progress, as a fundamental axis for the elevation of society, requires an indigenous and comprehensive model that is aligned with religious values and the cultural context of the society. In the present era, imitating Western models of progress not only fails to meet the cultural needs of the Islamic-Iranian society but has, in numerous instances, led to identity and cultural conflicts. Therefore, formulating a model that is, on the one hand, rooted in authentic Islamic foundations and, on the other hand, possesses operational capability in various cultural fields has become a necessity. In this context, the teachings of Imam Reza (A.S.), as a concrete symbol of Islamic civilization and a model of monotheistic life, constitute a rich source for extracting such a model. This research, aiming to fill this theoretical gap and provide a systematic model for cultural progress, seeks to extract and explain the components of cultural progress from the conduct and statements of Imam Reza (A.S.).

2. Research Objectives

The primary objective of this research is the “Formulation of a Model for Cultural Progress Based on Razavi Teachings,” which includes the following:

- Explaining the theoretical foundations and identifying and extracting the key components of cultural progress from the conduct of Imam Reza (A.S.).
- Delineating the interconnected network of components and providing practical strategies for its realization in contemporary society.

3. Methodology

This research has been conducted using a “descriptive-analytical method” and by employing “thematic analysis” of religious texts. The research data were collected through a “library” method by deeply studying primary Shiite narrative sources (such as *Usūl al-Kāfī*, *‘Uyūn Akhbār al-Riḍā*, *Tuhaf al-‘Uqūl*, and *Biḥār al-Anwār*). In the analysis process, after conceptualizing the main keywords (Model, Progress, Razavi Culture), themes related to cultural progress were extracted from the texts, categorized, and organized into six key components. The validity of the analyses was ensured through continuous review and cross-referencing of the findings with the Holy Qur’an and other authoritative narrative sources.

4. Findings

The research findings indicate that the model of cultural progress based on Razavi teachings rests on six main components, each of which, while having relative independence, interacts and is organically linked with the others:

1. Enjoining Good and Forbidding Evil: This religious obligation is analyzed as an “integrated monitoring system” that, by combining “inner control” (faith) and “outer supervision” (social responsibility), directs society towards self-reformation.

2. Family-Centricity: The family, as the central nucleus for nurturing the generation and transmitting values, through strengthening religious sentiment, indirect upbringing, and avoiding imposed education, lays the foundation for cultural progress.

3. Preventing Corruption and Immorality: Practical strategies such as “timely marriage,” “promoting a culture of work and wholesome recreation,” and “disseminating a culture of modesty and chastity” can dry up the breeding ground for corruption.

4. Combating Consumerism and Extravagance: Emphasis on “contentment,” “measuring livelihood,” “responsibility,” and “considering national wealth a trust” provides a model for optimal consumption and economic justice.

5. Promoting Positive Traits (Affection): Affection as a fundamental social value with divine origin fosters social unity, wards off calamities, and strengthens social capital.

6. Expanding the Culture of Tolerance: Tolerance as the “hallmark of social rationality” and a “political-civilizational strategy” is a tool for managing diversity, reducing tensions, and generating “soft power” to attract individuals towards Islamic culture.

5. Conclusion

This research, aiming to formulate a model of cultural progress based on Razavi teachings, identified six key components that, within an interconnected framework, provide a comprehensive structure for achieving a dynamic and exalted culture. These components are: “Enjoining Good and Forbidding Evil” as an integrated monitoring system, “Family-Centricity” as the nucleus for nurturing the generation, “Preventing Corruption and Immorality” through preventive strategies, “Combating Consumerism and Extravagance” with an emphasis on contentment and responsibility, “Promoting Positive Traits,” especially affection, and “Expanding the

Culture of Tolerance” as the axis of social rationality. Each of these pillars plays a role not only in the cultural sphere but also in strengthening other social, economic, and political levels.

Based on the findings of this research, cultural progress in the Razavi model is considered a self-reliant process arising from the cultural context of Islamic society, which, by creating an organic link between different spheres, provides the necessary dynamism and stability for achieving a modern Islamic civilization. This model, by emphasizing the pivotal role of “inner control” and “outer supervision,” “indirect upbringing,” “resource management,” and “constructive interaction,” demonstrates that the realization of cultural progress requires a comprehensive and systematic transformation encompassing the smallest social unit (the family) to the largest governance structures.

In final summary, it can be claimed that the six-dimensional model extracted from the Razavi conduct is not only an indigenous and effective solution for the cultural progress of the Islamic-Iranian society but, by establishing a healthy and sustainable cultural foundation, will guarantee the elevation and balanced growth in all social, economic, and political spheres. This model is a fundamental step towards formulating a coherent theory for “cultural engineering” based on pure Islamic knowledge, capable of addressing the challenges facing contemporary society.

Suggestions

-Operational Suggestion: Policymakers and cultural institutions can use this model as a “roadmap” for designing macro-cultural programs, redefining the Iranian-Islamic lifestyle, and countering cultural invasion.

-Research Suggestion: Conducting field research to measure the degree of conformity of the current cultural situation of society with the components of this model, as well as designing executive protocols for each of the six components at the micro, meso, and macro levels, is recommended.

course, have played an unparalleled role in expanding Islamic civilization, fostering scientific development, and deepening the culture of Shi’ism in Iran, presenting an enduring model of the mutual influence between “thought” and “geography».

Conduct similar studies on the influence of the discourse of other Imams (A.S.) on urban and regional geography.

Utilize the model extracted from this research as a framework for contemporary cultural-environmental planning in Iran’s religious metropolises.

Research the role of the endowment (Waqf) institution as a sustainable tool in spatial development planning.

Keywords: Imam Reza (A.S.), Intellectual Discourse, Geography, Environmental Planning, Mashhad al-Reza, Endowments (Mawqūfāt).

الگوی پیشرفت فرهنگی مبتنی بر آموزه‌های رضوی

رضامرشدلوا^۱

۱. استادیار گروه علوم قرآن حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران.

Email: rrmorshedloo@um.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

پیشرفت فرهنگی به‌عنوان محوری اساسی در تعالی جامعه، نیازمند الگویی جامع و بومی است که همسو با ارزش‌های دینی باشد. این پژوهش با هدف تدوین الگوی پیشرفت فرهنگی مبتنی بر آموزه‌های رضوی و با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که الگوی پیشنهادی مبتنی بر سیره و سخنان امام رضا علیه‌السلام بر شش مؤلفه کلیدی استوار است. مؤلفه اول «امر به معروف و نهی از منکر» است که به‌عنوان نظارت اجتماعی، زمینه اصلاح و ترقی جامعه را فراهم می‌سازد. مؤلفه دوم «توجه به نهاد خانواده» است که با محوریت تقویت حس دینی، توجه به استعداد های فردی و اجتناب از آموزش‌های تحمیلی، بنیادی‌ترین نقش را در تربیت نسل ایفا می‌کند. مؤلفه سوم «جلوگیری از فساد و فحشا» است که از طریق راهکارهای عملی مانند ازدواج به هنگام، ترویج فرهنگ کار و تفریحات سالم و اشاعه فرهنگ حیا و عفاف محقق می‌شود. مؤلفه چهارم «مبارزه با مصرف‌زدگی و اسراف» است که با تأکید بر قناعت، تقدیر معیشت، مسئولیت‌پذیری و استفاده بهینه از سرمایه‌ها، به حفظ ثروت‌های ملی می‌انجامد. مؤلفه پنجم «ترویج خلیات مثبت» است که نمونه بارز آن مهرورزی به‌عنوان عاملی برای ایجاد وحدت اجتماعی و دفع بلاهاست. در نهایت، مؤلفه ششم «گسترش فرهنگ مدارا» است که به‌عنوان حلقه وصل تفاوت‌ها، زمینه سازگاری با تکثر آرا و جذب افراد به‌سوی آموزه‌های اسلامی را فراهم می‌آورد. نتایج تحقیق حاکی از آن است که استقرار این الگوی شش بعدی نه تنها زمینه‌ساز پیشرفت فرهنگی است، بلکه با ایجاد بستر فرهنگی سالم، پایداری و پویایی سایر عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را نیز تضمین می‌نماید.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۸/۱۲

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۹/۳

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۹/۱۷

تاریخ انتشار:

۱۴۰۳/۰۹/۳۰

کلیدواژه‌ها: فرهنگ، پیشرفت، امر به معروف و نهی از منکر، خانواده، خلیات مثبت، آموزه‌های رضوی.

استناد: مرشدلو، رضا. (۱۴۰۳). الگوی پیشرفت فرهنگی کشور مبتنی بر آموزه‌های رضوی. امام رضا علیه السلام و علوم روز.

۱۶۶-۱۲۸ (۵)

DOI: <https://doi.org/10.22034/ijs.2025.428178.119>

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام رضا علیه‌السلام

۱. بیان مسئله

پیشرفت به‌عنوان اصل حاکم بر تاریخ و به معنای بسط افزایش قدرت و امکانات زندگی آدمی مورد توجه جدی بشر قرار گرفته است. برخی پیشرفت را به توسعه و دیگرانی به پیشرفت تکنولوژی تعریف می‌کنند و اساساً هر ملتی به فراخور اصولی که مبتنی بر نظام فکری خود است به سمت اهداف خویش حرکت می‌کند؛ بنابراین پیشرفت در جوامع، بر شالوده فکری و افق دید آن جوامع مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. قرآن کریم کار فرهنگی را از بهترین عملکردهای انسانی می‌داند چرا که دعوت به سوی خداوند متعال و انجام اعمال نیک همان هدفی است که انبیا و اوصیا در جهت تبلیغ آن و تلاش نموده‌اند تا بتوانند در روش زندگی مردم تغییر مثبت حاصل کنند. همچنین عملکرد صحیح فرهنگی همچون دمیدن روح حیات بر افراد جامعه است و احیا فردی از آحاد جامعه، معادل احیای جامعه از سوی خداوند ارزش‌گذاری شده است (مائده/۳۲).

ضرورت این تحقیق از آن سو احساس می‌شود که تعالی و رشد همه‌جانبه خواسته تمام جوامع بشری است. در کلام امام رضا علیه‌السلام که بارزترین مظهر الگوی اسلامی ایرانی است مؤلفه‌ها و شاخصه‌های این پیشرفت بیان شده است. در این میان نقش فرهنگ و التزامات اجتماعی آن به‌عنوان عنصر اساسی در چرخه تکامل انکارناپذیر است، از آن رو که اندیشمندان فرهنگ را شیوه زیست و زندگی انسان‌ها می‌دانند (شمشیری، ۱۳۹۲، ص ۱۴۰۶). کشورهای مدرن، فرهنگ را به‌عنوان یک عامل تاثیرگذار در سایر ساختارهای ملی خود دخیل می‌دانند. به همین دلیل، می‌توان ادعا نمود بستر تحول در دیگر بخش‌های زندگی همچون سیاست و اقتصاد، وابسته به تحول فرهنگی است. آیت الله خامنه‌ای در بیان عناصر تقویت ملی یک کشور و اهمیت فرهنگ می‌فرماید: سه عنصری که موجب تقویت ملت‌ها می‌شود عبارتند از: فرهنگ، اقتصاد، دانش. فرهنگ مهم‌ترین آنهاست زیرا به مثابه هوای پاک برای تنفس جامعه است بدیهی است هوای آلوده تاثیر نامطلوب بر پیکره جامعه دارد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳) بنابراین فرهنگ مهم‌ترین عنصر در تقویت قدرت ملی است و به مثابه خون جاری در رگ‌های جامعه می‌باشد و حیات طبیعی و با نشاط جامعه را تضمین می‌کند و به نوعی طراوت و شکوفایی سایر اندام حیاتی اجتماعی مرهون این خون جاری (فرهنگ) است.

۲. پیشینه پژوهش

مطالعه و پژوهش در زمینه الگوهای پیشرفت فرهنگی با تکیه بر آموزه‌های دینی، به‌ویژه سیره معصومان علیهم‌السلام، از دیرباز مورد توجه پژوهشگران حوزوی و دانشگاهی بوده است. در سال‌های اخیر، با تأکید مقام معظم رهبری بر تبیین «الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت»، شاهد گسترش ادبیات پژوهشی در این عرصه بوده‌ایم. مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت نیز به‌عنوان نهاد متولی، بستر ساز تولید آثار علمی متعددی در این زمینه شده است. پژوهش حاضر با عنوان «الگوی پیشرفت فرهنگی مبتنی بر آموزه‌های رضوی» در ادامه این مسیر و با هدف پر کردن خلأ موجود در زمینه مستندسازی الگوی پیشرفت فرهنگی بر اساس سیره و سخنان امام رضا علیه‌السلام انجام شده است. در این بخش، پیشینه پژوهش در قالب چند محور اصلی دسته‌بندی و بررسی می‌شود:

۲-۱. پژوهش‌های عمومی در زمینه الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت

پس از تأسیس «مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»، پژوهش‌های متعددی با رویکرد کلان به تبیین ابعاد مختلف این الگو پرداخته‌اند. در این میان، کتاب «الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت» برگرفته از بیانات حضرت آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) که توسط انتشارات انقلاب اسلامی منتشر شده است، به عنوان یک سند مبنایی و مرجع، نقش بی‌بدیلی ایفا می‌کند. این اثر، با گردآوری بیانات رهبر معظم انقلاب، چارچوب‌های کلان، مبانی نظری، آرمان‌ها و افق‌های «الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت» را ترسیم می‌نماید و به عنوان نقشه‌راه اصلی در این عرصه قلمداد می‌گردد. تأکیدات ایشان بر مبتنی بودن پیشرفت بر فرهنگ اسلامی-ایرانی، جلوگیری از تقلید از الگوهای غربی و مرکزیت فرهنگ به عنوان هوای تنفس جامعه، در این اثر به وضوح قابل مشاهده است.

در ادامه این مسیر، پژوهش‌های آکادمیک دیگری نیز صورت گرفته است. برای نمونه ایران‌منش و نجف‌آبادی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «بررسی عناصر و زمینه‌های پیشرفت فرهنگی با رویکرد اسلامی-ایرانی»، به شناسایی عوامل مؤثر بر پیشرفت فرهنگی در چارچوب ارزش‌های اسلامی پرداخته‌اند. اگرچه این پژوهش به صورت عام به فرهنگ اسلامی توجه دارد، اما تمرکز خاصی بر سیره رضوی نداشته است. ایروانی (۱۳۹۳) نیز در مطالعه‌ای با عنوان «تأثیر فرهنگ بر پیشرفت اقتصادی»، به نقش فرهنگ به‌عنوان بستر تحول در عرصه اقتصاد پرداخته است. این تحقیق نشان می‌دهد که تحول اقتصادی بدون

تحول فرهنگی امکان‌پذیر نیست. این دسته از پژوهش‌ها عموماً به ارائه چارچوب‌های کلی پرداخته و کمتر به استخراج الگوهای عملیاتی و جزئی از سیره ائمه علیهم‌السلام اقدام کرده‌اند. بنابراین، خلأیی در سطح میانی (میان‌برد) بین چارچوب‌های کلان ترسیم‌شده در اسناد بالادستی (مانند کتاب مذکور) و الگوهای عملیاتی مستخرج از متون دینی احساس می‌شد.

۲-۲. پژوهش‌های مرتبط با اقتصاد و فرهنگ در آموزه‌های رضوی

یکی از محورهای مهم در پیشینه پژوهش حاضر، مطالعاتی است که به طور خاص به بررسی ابعاد اقتصادی و فرهنگی در سیره امام رضا علیه‌السلام پرداخته‌اند. از جمله کتاب «اقتصاد در تعالیم امام رضا علیه‌السلام» اثر محمد رضا یوسفی و «اقتصاد رضوی؛ مبانی اقتصاد مقاومتی از دیدگاه امام رضا علیه‌السلام» نوشته محسن نصری به بررسی مبانی اقتصادی در سیره رضوی و تطبیق آن با مفاهیم نوینی مانند «اقتصاد مقاومتی» پرداخته‌اند. این آثار بر مفاهیمی چون قناعت، پرهیز از اسراف، و مسئولیت‌پذیری اقتصادی تأکید دارند که در این پژوهش نیز به عنوان مؤلفه‌های پیشرفت فرهنگی مورد توجه قرار گرفته‌اند. از سویی، مقاله «نقش رزق حلال در استحکام نهاد خانواده در سیره و سخن امام رضا علیه‌السلام» به قلم مرتضی رحیمی به ارتباط مستقیم معیشت حلال با استحکام نهاد خانواده پرداخته است. این پژوهش نشان می‌دهد که توجه به اقتصاد سالم، یکی از پایه‌های تربیت فرهنگی و اخلاقی در جامعه است.

۲-۳. پژوهش‌های مربوط به نهاد خانواده در فرهنگ رضوی

خانواده به عنوان کانون اصلی انتقال ارزش‌های فرهنگی، در بسیاری از پژوهش‌های مرتبط با سیره رضوی مورد توجه قرار گرفته است. مقاله «موانع و راهکارهای تحکیم نهاد خانواده از منظر سیره و آموزه‌های رضوی» خارستانی و سیفی و «الگوها و معیارهای تربیتی و استمرار خانواده متعالی در فرهنگ رضوی» رفسنجانی و همکاران به بررسی نقش خانواده در تربیت نسل و انتقال ارزش‌های دینی پرداخته‌اند. این مطالعات بر تقویت حس دینی، توجه به استعدادهای فردی و پرهیز از آموزش‌های تحمیلی تأکید دارند. کتاب «مهارت‌های زندگی در سیره رضوی، مهارت‌های خانوادگی-همسرداری» اثر محمدرضا شرفی نیز به ارائه الگوهای عملی برای تحکیم خانواده بر اساس سیره رضوی پرداخته است.

۴-۲. پژوهش‌های اخلاق‌محور و سبک زندگی رضوی

بسیاری از پژوهش‌ها به استخراج مؤلفه‌های اخلاقی و سبک زندگی از سیره امام رضا علیه‌السلام پرداخته‌اند. مقاله «بنیان‌های اخلاق اجتماعی امام رضا علیه‌السلام در شعر ملتزم عربی و فارسی» (بهمن هادیلو) و «پیاده‌سازی اخلاق اجتماعی از دیدگاه امام علی و امام رضا علیه‌السلام در دانشگاه فرهنگیان» (سالاری و همکاران) به تبیین مفاهیمی چون مهرورزی، مدارا، و مسئولیت‌پذیری اجتماعی پرداخته‌اند. کتاب «فرهنگ و آداب کار در کلام امام رضا علیه‌السلام» (دفتر امور فرهنگی وزارت کار) نیز به ترویج فرهنگ کار و پرهیز از بیکاری به عنوان عاملی برای پیشرفت فرهنگی و اقتصادی اشاره کرده است.

با وجود غنای پژوهش‌های پیشین در حوزه‌های جداگانه (اقتصاد، خانواده، اخلاق)، هیچ‌یک از این مطالعات به طور نظام‌مند و در قالب یک «الگوی جامع پیشرفت فرهنگی» با محوریت آموزه‌های رضوی اقدام نکرده‌اند. اکثر پژوهش‌های موجود یا به صورت پراکنده به برخی از مؤلفه‌ها پرداخته‌اند، یا نگاه آن‌ها عمدتاً اقتصادی یا تربیتی بوده است. بنابراین، پژوهش حاضر با استخراج و تبیین شش مؤلفه کلیدی پیشرفت فرهنگی (امر به معروف و نهی از منکر، خانواده، مبارزه با فساد، مبارزه با اسراف، ترویج خلیقات مثبت، و مدارا) از دل متون روایی و سیره عملی امام رضا علیه‌السلام، گامی نو در تدوین الگویی بومی و منسجم برای پیشرفت فرهنگی جامعه اسلامی-ایرانی برداشته است. این پژوهش با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی و تحلیل مضمون متون دینی، نه تنها خلأ موجود در ادبیات پژوهشی را پر کرده، بلکه الگویی کاربردی و مبتنی بر منابع اصیل اسلامی ارائه داده است که می‌تواند به عنوان نقشه راهی برای سیاست‌گذاران فرهنگی مورد استفاده قرار گیرد.

۳. چارچوب نظری و روش پژوهش

در این پژوهش، برای تدوین الگوی پیشرفت فرهنگی مبتنی بر آموزه‌های رضوی، از چارچوب نظری برساخته‌ای از مفاهیم بنیادین اسلامی و با محوریت سیره و تعالیم امام رضا علیه‌السلام بهره گرفته شده است. مبانی نظری این تحقیق، بر این اصل استوار است که پیشرفت فرهنگی، فرآیندی هدفمند و چندبعدی است که غایت نهایی آن، تعالی معنوی و تربیت انسان متخلق به اخلاق الهی در چارچوب جامعه‌ای اسلامی است. این چارچوب، با الهام از «فرهنگ رضوی» به عنوان منظومه‌ای جامع از معارف ناب وحیانی،

استخراج و سازماندهی شده است. در این نگاه، فرهنگ نه به مثابه امری تزینی یا حاشیه‌ای، بلکه به عنوان «شیوه زیست برآمده از اندیشه توحیدی و نظام ارزشی اسلام» فهمیده می‌شود که نقش هوایی پاک را برای تنفس جامعه ایفا می‌کند. مؤلفه‌های کلیدی این الگو-شامل امر به معروف و نهی از منکر، خانواده، مبارزه با فساد و مصرف‌زدگی، ترویج خلیقات مثبت، مهرورزی و مدارا-از دل متون روایی و سیره عملی امام رضا علیه‌السلام استخراج گردیده و در قالب یک شبکه به هم پیوسته مفهومی، ارائه شده‌اند. این چارچوب، پیشرفت فرهنگی را در گرو تحولی درونی و بیرونی می‌داند که از «کنترل درونی» مبتنی بر ایمان آغاز شده و با «نظارت بیرونی» مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی در قالب فریضه امر به معروف تداوم می‌یابد.

از منظر روش‌شناختی، این پژوهش با اتکا به «روش توصیفی-تحلیلی» و با گرایش «تحلیل مضمون» متون دینی انجام شده است. جامعه آماری تحقیق، شامل منابع اصلی حدیثی شیعه و نیز آثار علمی مرتبط با مفاهیم فرهنگ و پیشرفت است. گردآوری داده‌ها به روش «کتابخانه‌ای» و از طریق فیش‌برداری از متون معتبر صورت پذیرفته است. در فرآیند تحلیل، ابتدا مفاهیم کلیدی مرتبط با پیشرفت فرهنگی از منظر اسلامی-مانند الگو، پیشرفت، فرهنگ و فرهنگ رضوی-مورد مفهوم‌شناسی قرار گرفت. سپس، با مطالعه نظام‌مند سیره و احادیث امام رضا علیه‌السلام، مضامین و مؤلفه‌های مرتبط استخراج، دسته‌بندی و در قالب یک الگوی منسجم شش‌بعدی سازماندهی شد. روایی و پایایی تحلیل‌ها از طریق بازبینی مستمر و تطبیق یافته‌ها با قرآن کریم و سایر منابع معتبر روایی تضمین گردید. در نهایت، با ترکیب و تفسیر این مؤلفه‌ها، الگوی نهایی پیشرفت فرهنگی ترسیم و پیامدها آن برای جامعه اسلامی-ایرانی تبیین گردید. این روش، امکان درک عمیق‌تری از مبانی نظری پیشرفت فرهنگی در گفتمان رضوی و ارائه الگویی بومی و کاربردی را فراهم ساخته است.

۴. مفهوم‌شناسی

۴-۱. الگو

واژه «الگو» در فرهنگ‌های لغت فارسی به معانی طرح، نمونه، مدل، سرمشق، مثال (معین، ۱۳۶۰، ج ۱، ص ۳۴۲؛ دهخدا، ۱۳۹۰، ص ۲۲۱) و رو بر (پرتو، ۱۳۸۷، ص ۲۰۳) آمده است. اگرچه برخی معادل واژه الگو و مثال را کلمه پارادایم می‌دانند، اما نویسنده معتقد است این نهادها گمراه‌کننده و محل فهم دقیق پارادایم هستند، زیرا در پژوهش‌ها مثال،

الگو و سرمشق در معنایی غیر از پارادایم به کار رفته‌اند (کوهن، ۱۳۷۳، ص ۲۲). در لغت عرب، از الگو به «اسوه» تعبیر می‌شود و حالتی است که انسان در تبعیت از غیر خود بر آن است، خواه نیکو باشد و خواه زشت و ناپسند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۰، ص ۷۸). در قرآن کریم نیز آمده است: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ؛ قطعاً برای شما در [اقتدا به] رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله سرمشقی نیکوست» (احزاب/۲۱). لذا اینکه گروهی در امری اسوه هستند یعنی در آن امر در یک حالت قرار دارند (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۲۸). معادل کلمه الگو در لغت انگلیسی نیز واژه (pattern) است (آریان‌پور، ۱۳۸۵، ص ۱۰۲). الگو، سرمشق و تجسم یک ایده در ابعاد متفاوت است که در جهت دستیابی به کمال توسط دیگران پیروی می‌شود (مهدی زاده، ۱۳۸۲، ص ۸۷). در تعریفی ساده، الگو نمایش نظری و ساده‌شده از جهان واقعی است (سورین و تانکارد، ۱۳۹۳، ص ۶۵).

۲-۴. پیشرفت

پیشرفت در لغت به معنای ترقی، ارتقا و پیش رفتن (معین، ۱۳۶۰، ج ۱، ص ۹۲۵) و حرکت کردن به سوی جلو (دهخدا، ۱۳۹۰، ص ۶۴۷) آمده است. در مورد پیشرفت تعاریف متعددی ارائه شده است، مانند: پیشرفت عبارت است از ترقی کمی و کیفی در تمام سطوح به سمت وضعیت مطلوب (سلیمان‌پور و علی‌نژاد، ۱۳۹۱، ج ۱، ص ۷۹۵) اگر مفهوم پیشرفت را با دو مفهوم رشد و تکامل معنا کنیم این مفهوم معنای دقیق و عمیق تری در الگوی اسلامی ایرانی خواهد یافت. پیشرفت در این قرائت تمام سطوح زندگی انسان را در برمی‌گیرد. دامنه این واژه گسترده‌تر از واژه توسعه است زیرا توسعه زیرساخت‌های نظام سیاسی کشور را مدنظر دارد و فقط در جهت نیل به بهبودی شرایط اقتصادی، امنیتی و فرهنگی استعمال می‌شود. از منظر اسلام پیشرفت به تبلور استعدادهای الهی که در فطرت انسان به ودیعه نهاده شده است اطلاق می‌گردد که حاصل این فرآیند تکامل انسان‌ها است بنابراین برای رسیدن به این هدف مهم باید ابعاد پیشرفت را در جهات مختلف مورد بررسی قرار داد تا بتوان به محتوای حقیقی پیشرفت پی برد و به آن نائل آمد.

۳-۴. فرهنگ رضوی

فرهنگ به معنای ادب، دانش، مجموعه آداب و رسوم، مجموعه علوم و معارف و هنرهای یک قوم آمده است (معین، ۱۳۶۰، ص ۳۸۶). اصطلاح فرهنگ در ادبیات فارسی بر حسب

زمان و با مفاهیم مختلف همچون مثل دانش، حرفه و علم ذکر گردیده است (بابائی، ۱۳۸۴، ص ۱۵). از سویی، می‌توان گفت مراد از واژه فرهنگ علی‌القاعده همان است که در متون روایی اسلام غالباً به آن (ادب) گفته شده و یا در قالب مجموعه‌ای از کلمات و تعبیری مانند (اخلاق)، (معرفت)، (بصیرت)، (تربیت)، (مکارم اخلاق) با ابعاد گوناگون و جلوه‌های مختلف بیان شده است (رفیع، ۱۳۸۵، ص ۲۵۳). بر اساس برخی پژوهش‌ها جامع‌ترین تعریف فرهنگ عبارت‌اند از: شیوه زندگی برخاسته از اندیشه (عقل نظری) و نظام ارزشی (عقل علمی). در این راستا فرهنگ اسلامی عبارت خواهد بود از شیوه زندگی برخاسته از اندیشه توحیدی و نظام ارزشی اسلام (بابائی، ۱۳۸۴، ص ۲۴).

فرهنگ رضوی مجموعه‌ای از معارف ناب و حیانی منقول از امام رضا علیه‌السلام است که منشور راهبردی جامعه در عرصه‌های علمی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی تلقی شده و انسانها را با شعار بنیادین «لا اله الا الله» به دژ محکم الهی از درب ولایت امامان معصوم علیهم السلام رهنمون می‌سازد. زیارت جوادیه حضرت این فراز مهم را به تصویر کشیده است که «السَّلَامُ عَلَىٰ اِِقْبَالِ الدُّنْيَا وَ سَعُودِهَا وَ مَنْ سُئِلُوا عَنْ كَلِمَةِ التَّوْحِيدِ، فَقَالُوا نَحْنُ وَ اللهُ مِنْ شُرُوطِهَا؛ سلام بر کسانی که قبله اهل دنیا می‌باشند و بر کسانی که سعادت یافتند اهل دنیا در دنیا به ایشان و سلام بر کسانی که سوال کرده شدند از کلمه توحید پس گفتند مائیم والله از شرط‌های کلمه توحید» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹۹، ص ۵۴). کلمه توحیدی که (مشروط به ولایت است) از سوئی فرهنگ‌ساز است زیرا والاترین شعار دین است و از سوی دیگر بهترین وسیله در برابر تهاجم فرهنگی است چرا که حصن و دژ الهی است. میراث فرهنگی هشتمین نور الهی به جا مانده از تمدن الهی از آدم تا به خاتم است. ویژگی بارز این فرهنگ پیشرو بودن آن است به تعبیری لطیف، فرهنگ قائد است (وقاده‌الامم) نه فرهنگ سائق. قیادت به معنای پیشروی انسان و حرکت مرکب در پشت سر او معنا می‌شود (جوادی آملی، ۱۳۹۳، ج ۱، ص ۲۰۶). در تعریف فرهنگ پیشرو آمده است: کیفیت یا شیوه بایسته و یا شایسته برای آن دسته از فعالیت‌های حیات مادی و معنوی انسان‌ها که مستند به طرز تعقل سلیم و احساسات تصعید شده آنان در حیات معقول تکاملی می‌باشد (جعفری، ۱۳۸۶، ص ۱۰). در پژوهش حاضر بایسته‌ها و الزامات فرهنگ پیشروی رضوی را مورد بررسی و تحلیل قرار خواهیم داد.

۵. مؤلفه‌های پیشرفت فرهنگی

پیشرفت فرهنگی به‌عنوان محوری اساسی در تعالی جامعه، نیازمند شناسایی و تبیین مؤلفه‌هایی است که بتوانند به‌عنوان راهنما در مسیر تحقق آرمان فرهنگی عمل نمایند. در این راستا، آموزه‌های رضوی به‌عنوان الگویی الهی، چارچوبی روشن و جامع برای دستیابی به پیشرفت فرهنگی ارائه می‌دهند. بر اساس پژوهش حاضر، مؤلفه‌هایی همچون امر به معروف و نهی از منکر، اهتمام به نهاد خانواده، جلوگیری از فساد و فحشا، مبارزه با مصرف‌زدگی و اسراف، ترویج خلیات مثبت و گسترش فرهنگ مدارا، از اصلی‌ترین عناصر شکل‌دهنده الگوی پیشرفت فرهنگی مبتنی بر سیره امام رضا علیه‌السلام به شمار می‌روند. هر یک از این مؤلفه‌ها، نه تنها در عرصه فرهنگی، بلکه بر تقویت سایر سطوح اجتماعی نیز نقش بی‌بدیلی ایفا می‌کنند.

۵-۱. امر به معروف و نهی از منکر

در میان تکالیف اخلاقی، هیچ فریضه‌ای مانند امر به معروف و نهی از منکر در اصلاح و تکامل امت‌ها مؤثر نیست. زنده‌ترین ملت‌ها آن است که این فریضه در آن محفوظ‌تر و محترم‌تر باشد. میزان رشد هر طایفه‌ای از میزان توجه آنان به امر به معروف و نهی از منکر مشخص می‌شود. در قرآن کریم آمده است: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ؛ باید از شما امتی باشد که به خیر دعوت کرده، به خوبی‌ها امر و از پلیدی‌ها نهی کنند و آنان رستگارانند» (آل عمران/۱۰۴). در روایات نیز به برترین فریضه‌ها تعبیر شده است: «أَسْمَى الْفَرَائِضِ وَ أَشْرَفَهَا» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۵). همچنین وارد شده که خیر و برکت زمانی در شما خواهد بود که امر به معروف و نهی از منکر کنید. بنابراین جامعه‌ای که این فریضه را رها کند، امتی متعالی و رشد یافته نخواهد بود و در آن خیر و برکت یافت نمی‌شود (فاضل مقداد، ۱۴۱۹، ج ۱، ص ۴۰۵).

محقق حلی در تعریف معروف و منکر آورده است: «الْمَعْرُوفُ هُوَ كُلُّ فِعْلٍ حَسَنٍ اخْتَصَّ بِوَصْفِ زَائِدٍ عَلَى حُسْنِهِ وَالْمُنْكَرُ كُلُّ فِعْلٍ قَبِيحٍ...» (حلی، ۱۴۰۹، ص ۲۵۸). بر این اساس، معروف به هر عمل شایسته‌ای اطلاق می‌شود که افزون بر ارزش ذاتی، وصف الزام‌آور یا ترجیحی دیگری همچون وجوب یا استحباب را نیز دارا باشد؛ مشروط بر آن که فاعل، به این حکم آگاهی داشته یا به آن راهنمایی شده باشد. در نتیجه، منکر نیز هر فعل ناپسندی است که فاعل از قبح آن مطلع بوده یا نسبت به آن تذکر یافته باشد (خرازی، ۱۴۱۵، ص ۵).

مهم ترین مؤلفه اصلاح و ترقی انسان، آگاهی به حدود و وظایف و قوانین است. تبدیل قوانین به عمل در جامعه نیازمند ضمانت اجرایی است که گاه داخلی و گاه خارجی است. ضمانت اجرایی داخلی، ایمان به خدا و رستخیز است، اما این به تنهایی کافی نیست و ضمانت اجرایی خارجی نیز لازم است. اسلام علاوه بر ضمانت اجرای درونی و بیرونی (دستگاه‌های نظارتی)، همه افراد جامعه را ناظر و ضامن اجرای قوانین می‌داند تا در پرتو این نظارت همگانی به کمال برسند (جوادی آملی، ۱۳۸۵، ص ۶) لذا امام رضا علیه السلام تأکید می‌فرماید: «لَتَأْمُرَنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَ لَتَنْهَيْنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ، أَوْ لَيَسْتَعْمَلَنَّ عَلَيْكُمْ شِرَارُكُمْ فَيَدْعُو خِيَارَكُمْ فَلَا يُسْتَجَابُ لَهُمْ؛ حتما امر به معروف و نهی از منکر کنید، و گرنه اشرار تان بر شما مسلط و حاکم می‌شوند، آنگاه خوبانتان هم دعا می‌کنند، اما دعایشان مستجاب نمی‌شود» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۶).

عنصر امر به معروف و نهی از منکر که معادل آن در جامعه‌شناسی می‌توان نظارت اجتماعی تعریف کرد، در واقع بسط فرایند اجتماعی شدن است. این سازوکار به افراد یاد می‌دهد خود را با باورها و ارزش‌های جامعه تطبیق دهند و در صورت عملکرد درست، به تعادل و توازن دست یابند (ایازی، ۱۳۹۱، ص ۳۲) همچنین، امر به معروف و نهی از منکر روش پیامبران و شیوه صالحان است. فریضه‌ای بزرگ که به موجب آن واجبات اقامه می‌شوند، راه‌ها امن می‌گردد، درآمدها حلال می‌شود، مظالم رد می‌گردد، زمین آباد و از دشمنان انتقام گرفته می‌شود و کارها سامان می‌یابد (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۶).

بر اساس تحلیل این بخش، می‌توان ابعاد عمیق‌تری از نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشرفت جامعه را تبیین نمود. این فریضه، تنها یک دستور اخلاقی فردی نیست، بلکه یک «سامانه نظارتی یکپارچه» است که دو حوزه «کنترل درونی» و «نظارت بیرونی» را همزمان فعال می‌سازد. ضمانت اجرای درونی که بر پایه ایمان به خدا و معاد استوار است، انگیزه پایدار و خودجوشی برای التزام به قانون ایجاد می‌کند و فرد را از حالت منفعل و مطیع صرف خارج ساخته به کنشگری مسئول تبدیل می‌نماید. این بعد، پایداری و عمق فرهنگ قانون‌مداری را تضمین می‌کند. با این حال، تجربه تاریخی نشان می‌دهد که این ضمانت درونی به تنهایی برای اداره جامعه کافی نیست و حضور یک نظارت اجتماعی سازمان‌یافته را طلب می‌کند.

اینجاست که امر به معروف و نهی از منکر به مثابه «نظارت اجتماعی دینی» ظاهر می‌شود. این مفهوم که در جامعه‌شناسی از آن به عنوان «کنترل اجتماعی غیررسمی» یاد می‌شود، فرایند

جامعه‌پذیری را از حالت انفعالی خارج کرده و به یک تعامل فعال و دوسویه تبدیل می‌کند. در این سازوکار، هر شهروند علاوه بر رعایت قوانین به عنوان وظیفه، به عنوان «ناظر و ضامن اجرا» مسئولیت نظارت بر سلامت اخلاقی و حقوقی فضای عمومی را نیز بر عهده دارد. این امر منجر به شکل‌گیری یک «وجدان جمعی اخلاقی» می‌گردد که همواره در حال پاسداری از ارزش‌ها و هنجارهای اساسی جامعه است و مانع از عادی‌شدن انحرافات و کج‌روی‌ها می‌شود.

کارکردهای هفت‌گانه‌ای که در روایت از این فریضه بر شمرده شده است از اقامه واجبات و امنیت راه‌ها تا احیای حقوق مظلومان و آبادانی زمین گویای نقش زیرساختی و همه‌جانبه آن در «مدیریت کلان جامعه» است. این فریضه تنها به اصلاح رفتارهای فردی محدود نمی‌شود، بلکه با ایجاد بستری از امنیت، عدالت و اخلاق عمومی، شرایط لازم برای شکوفایی اقتصادی، سیاسی و اجتماعی را فراهم می‌آورد؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که امر به معروف و نهی از منکر، یک سازوکار حکمرانی اجتماعی است که با تلفیق هوشمندانه الزام درونی و نظارت بیرونی، جامعه را از حالت غیرفعال خارج کرده، به سمت تعالی و پیشرفت پایدار هدایت می‌کند و مسیر رسیدن به جامعه‌ای که در آیه قرآن به آن اشاره شده امتی دعوت‌کننده به خیر را هموار می‌سازد.

۲-۵. خانواده محوری

خانواده به‌عنوان بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی، کانون اصلی تأثیرگذاری بر افراد و جامعه است. خانواده سازمانی اجتماعی و نهادی سازنده است که از طریق ازدواج به‌عنوان یک قرارداد اجتماعی تشکیل می‌شود (اخوان و نعل‌چی، ۱۳۹۲، ص ۴۴). کنش‌های اجتماعی افراد در جامعه برگرفته از رویکرد این نهاد است و هر تحول کلان اجتماعی، نتیجه تغییر افراد آن جامعه است که خانواده تأثیر مستقیمی بر آن دارد. اهمیت خانواده در بحث پیشرفت کشور نشان می‌دهد که این نهاد، اولین و استوارترین بستر تربیت و رشد ارزش‌های دینی و اخلاقی است. برپایی و پویایی خانواده، شاخص اصلی یک جامعه زنده و پیشرو است. در این مجال، چگونگی تأثیرگذاری نهاد خانواده بر پیشرفت فردی و اجتماعی بررسی می‌شود:

تقویت حس دینی: فطرت انسان‌ها توحیدی است (روم/۳۰) و این فطرت در نهاد

کودک به ودیعه گذاشته شده است. جهت‌دهی دینی فرزندان بر عهده والدین است. در قرآن آمده است: «قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا..؛ خود و خانواده‌تان را از آتشی که هیزم آن مردم و سنگ‌هاست حفظ کنید» (تحریم/۶). در این مدل، والدین تنها ناقلان گفتاری ارزش‌ها نیستند، بلکه تجلی‌های عینی و عاملان بالفعل ارزش‌ها در صحنه زندگی هستند. این همان «تربیت غیرمستقیم» اما اثرگذار است که اعتبار و مقبولیت لازم را برای انتقال آموزه‌های دینی به فرزندان فراهم می‌سازد.

همچنین آموزش قرآن (حرعاملی، ۱۴۰۳، ج ۶، ص ۲۰۰)، برپایی نماز در خانواده و تذکر والدین به فرزندان (داودی، ۱۳۸۷، ج ۲، ص ۱۳۹) و برگزاری مراسم دینی در منزل (نجف، ۱۴۰۶، ص ۵۵) از مهم‌ترین موارد تقویت دین‌داری اعضای خانواده است. در نهایت، راهکارهای عملی ذکر شده همگی در راستای ایجاد یک «فضای رشد معنوی» برای خانواده است. در همین راستا امام رضا علیه‌السلام می‌فرماید: «مُرِّ الصَّبِيَّ فَلْيَتَّصِدَّقْ بِبِدَةٍ بِالْكَسْرِ وَالْقَبْضَةِ وَالشَّيْءِ وَإِنْ قَلَّ، فَإِنَّ كُلَّ شَيْءٍ يُرَادُ بِهِ اللَّهُ - وَإِنْ قَلَّ - بَعْدَ أَنْ تَصَدَّقَ النَّبِيَّةُ فِيهِ عَظِيمٌ؛ به کودک یاد بده که با دست خودش صدقه بدهد، اگر چه به اندازه تکه نانی یا یک مشت چیز اندک باشد؛ زیرا هر چیزی که در راه خدا داده می‌شود، هر چند کم، اگر با نیت پاک باشد زیاد است» (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۴، ص ۴). این اقدامات، دین را از حاشیه زندگی به کانون آن منتقل می‌کنند. در چنین فضایی، آموزه‌های دینی به‌عنوان اموری تحمیلی و بیگانه نیست، بلکه به‌عنوان بخشی طبیعی و زنده از جریان روزمره زندگی، در جان و روان فرزندان نفوذ می‌کند؛ بنابراین، خانواده موفق در این منظومه فکری، خانواده‌ای است که با تکیه بر فطرت خداجوی فرزند و از مسیر الگوسازی عملی، محیطی را خلق می‌کند که در آن، دین‌داری به‌طور طبیعی و عمیق، رشد و نمو می‌یابد.

اجتناب از تربیت تحمیلی: هنگامی که فشار کار و مسئولیت بیش از ظرفیت فرد باشد، ممکن است دچار نگرانی و اضطراب مزمن شده و به بیماری‌های خیالی مبتلا گردد (کتابچی، ۱۳۸۷، ص ۹۰). دل‌ها حالاتی متغیر دارند؛ گاهی اقبال می‌کنند و گاهی ادبار، گاهی سرشار از نشاط هستند و گاهی دچار سستی می‌شوند؛ بنابراین، شایسته است در اوقات روی‌آوری و شادابی، از آن‌ها بهره‌برداری نمود و در دوران سستی و روی‌گردانی، آن‌ها را به حال خود واگذاشت (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۵، ص ۳۵۷). از امام صادق علیه‌السلام روایت شده: «خدای رحمت کند پدری را که در راه نیکی به فرزند خود کمک کند.» گفته شد چگونه؟ فرمودند: «آنچه در توانش نیست نپذیرد، به آنچه توان ندارد وادار نکند و بر او سخت نگیرد» (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۱۱۳).

۳-۵. جلوگیری از فساد و فحشا

فساد در لغت به معنای خروج از حد اعتدال است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۶۳۶) و فحشا به قول یا فعلی که قبحش بزرگ است اطلاق می‌شود (همان، ص ۶۲۶). روابط نامشروع و مصرف مشروبات الکلی از بزرگ‌ترین مصادیق فساد و فحشا در جامعه هستند که در سخنان امام هشتم علیه‌السلام به آنها اشاره و راهکارهای مقابله بیان شده است. امام رضا علیه‌السلام در پاسخ به علت حرام بودن زنا می‌فرماید: «وَحَرَّمَ اللَّهُ الزَّانَا لِمَا فِيهِ مِنَ الْفَسَادِ مِنْ قَتْلِ النَّفْسِ وَ ذَهَابِ الْأَنْسَابِ وَ تَرْكِ التَّرْبِيَةِ لِلْأَطْفَالِ وَ فَسَادِ الْمَوَارِيثِ وَ مَا أَشْبَهَ ذَلِكَ مِنْ وُجُوهِ الْفَسَادِ؛ خداوند متعال زنا را حرام فرمود؛ زیرا مفسادی چون قتل نفس و از بین رفتن نسب‌ها و ترک تربیت کودکان و به هم خوردن مسئله ارث و میراث و مفسادی از این قبیل در پی دارد» (حر عاملی، ۱۳۷۴، ج ۲۰، ص ۳۱۱). همچنین در فلسفه حلال و حرام الهی معتقدند: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لَمْ يُبِحِ الْكَلَامَ وَ لَا شُرْبًا إِلَّا لِمَا فِيهِ الْمَنْفَعَةُ وَ الصَّلَاحُ وَ لَمْ يُحَرِّمْ إِلَّا مَا فِيهِ الضَّرَرُ وَ التَّلَفُ وَ الْفَسَادُ، فَكُلُّ نَافِعٍ مُقَوٍّ لِلْجِسْمِ فِيهِ قُوَّةٌ لِلْبَدَنِ فَهُوَ حَلَالٌ؛ خداوند تبارک و تعالی هیچ خوردنی و نوشیدنی را حلال نکرده است، مگر آن که در آن منفعت و صلاحی بوده و هیچ خوردنی و نوشیدنی را حرام ننموده، مگر آن که در آن ضرر و مرگ و فسادی بوده است. پس هر چیز مفید و مقوی بدن، که باعث تقویت آن شود، حلال شده است» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۶، ص ۳۳۳). یکی از راهکارهای تضعیف هسته مقاومت یک کشور، استفاده از تشعشعات ضد فرهنگی علیه مردم است که به آن تهاجم فرهنگی گفته می‌شود. تهاجم فرهنگی عبارت است از به کارگیری ابزارهای غیرنظامی، غیراقتصادی و غیرسیاسی برای ایجاد و گسترش یا تضعیف افکار و فرهنگ یک ملت، به منظور آماده‌سازی ذهنی مردم برای پذیرش هجوم یا نفوذ تدریجی و در نهایت تسلط بر منابع مادی و معنوی آنها (رفیع، ۱۳۸۵، ص ۷۸). گسترش فساد و فحشا از روش‌های تهاجم و جنگ نرم است که با پیشگیری از آن می‌توان مسیر پیشرفت فرهنگی و اجتماعی جامعه را هموار نمود لذا برای مقابله با پدیده‌های مخرب اجتماعی مانند فساد و فحشا که مانعی جدی در مسیر پیشرفت فرهنگی جامعه محسوب می‌شوند، ارائه راهکارهای عملی و مؤثر ضروری است. بر اساس آموزه‌های رضوی، مهم‌ترین روش‌های پیشگیرانه و مقابله‌ای در این حوزه عبارت‌اند از:

ازدواج به هنگام: بلوغ جنسی بیانگر خواسته‌های فیزیولوژیک فرد است و ازدواج پاسخی به این نیازهاست. هرچه فاصله بین این نیاز و پاسخ بیشتر باشد، مشکلات روحی و عقده‌های روانی افزایش می‌یابد (پاک‌نژاد، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۰۳). از سویی ارمغان ازدواج، رسیدن به آرامش وطمأنینه است. خداوند متعال برای تعدیل غرائز و کنترل شهوت، امر به

ازدواج فرموده است. یکی از دغدغه‌های پیامبر صلی الله علیه و آله درباره امت خود، پیروی از شهوات جنسی بوده است (نجف، ۱۴۰۶، ص ۴۴).

ویل دورانت درباره وضعیت غرب می‌نویسد: «تأخیر در ازدواج، شهرهایمان را پر از مردان و زنانی کرده که تنوع طلبی شهوانی را بر وظایف خانوادگی ترجیح می‌دهند. منشأ تغییرات اخلاقی، همین تأخیر در ازدواج است» (دورانت، ۱۴۰۱، ص ۹۵). وی می‌افزاید: «ما نمی‌دانیم چه میزان از بزه‌های اجتماعی ناشی از تأخیر در ازدواج است، اما ظاهراً بیشتر این مفساد ریشه در همین تأخیر دارد» (همان، ص ۹۴). همچنین امام رضا علیه السلام در این زمینه می‌فرماید: «جبرئیل بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شد و گفت: پروردگارت سلام می‌رساند و می‌فرماید: دوشیزگان چون میوه درختان هستند. وقتی میوه رسید، چاره‌ای جز چیدن ندارد و گرنه آفتاب و باد آن را تباہ می‌کند. دوشیزگان نیز وقتی به سن بلوغ رسیدند، چاره‌ای جز شوهر دادن ندارند و گرنه از فساد در امان نمی‌مانند.» پس از این پیام، پیامبر مردم را جمع کرده و آنان را از فرمان خدا آگاه ساخت (ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۲۸۹).

فرهنگ کار و تفریحات سالم: در نظام شریعت، تشویق انسان‌ها و رسیدن به کمالات در گرو اموری مانند کار کردن است. آن کس که برای تأمین خانواده خود کار می‌کند، پاداشی بزرگ‌تر از مجاهد در راه خدا دارد (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۸۸). انسان بدون تأمین نیازهایش از طریق کار، چگونه می‌تواند به عباداتی مانند نماز، روزه، حج و جهاد پردازد؟ امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید: «إِنْ يَكُنِ الشُّغْلُ مَجْهَدَةً فَاتَّصَلَ الْفِرَاحُ مَفْسَدَةً؛ اگر کار، کوشش باشد بیکاری فساد است» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۴، ص ۴۱۹).

در این میان، نباید از نقش لذات مشروع و سالم غافل شد. اوقات فراغت به‌ویژه برای جوانان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. همان‌گونه که انسان به غذا، خواب و نظافت نیازمند است، به تفریح سالم نیز نیاز دارد. انرژی متراکم جوانان نیازمند جهت‌دهی صحیح به‌سوی تفریحات سالم است. اقبال به عبادت، نشاط در کار و روابط اجتماعی، مرهون بهره‌گیری صحیح از تفریحات سالم است. همچنان که امام رضا علیه السلام در این زمینه فرموده‌اند: بکشید اوقاتتان را به چهار بخش تقسیم کنید: بخشی برای عبادت، ساعتی برای تأمین معاش، بخشی برای معاشرت با دوستان صمیمی و مورد اعتماد، و ساعتی برای استراحت و بهره‌مندی از تفریحات سالم و لذات مشروع. استفاده درست از تفریح، شما را برای انجام آن سه امر دیگر توانا می‌سازد (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۵، ص ۳۲۱).

ترویج فرهنگ حیا و عفاف: حیا در لغت به معنای گرفتگی نفس از زشتی‌ها و ترک آنهاست (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۲۷۰). برخی حقیقت حیا را انفعال و اثرپذیری می‌دانند (مطرزی، ۱۹۷۹، ج ۱، ص ۲۳۸) که ضد وقاحت است (ابن فارس، ۱۴۲۰، ص ۳۲۸). علامه مجلسی حیا را ملکه‌ای نفسانی می‌داند که نفس را از کارهای خلاف ادب به دلیل ترس از سرزنش بازمی‌دارد و آن را به دو قسم طبیعی (غریزی) و اکتسابی (ناشی از ایمان) تقسیم می‌کند (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶۸، ص ۳۲۹).

حیا مایه کرامت انسان و پاسداری از امنیت روانی جامعه است. عفت ثمره حیا (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ص ۲۵۷) و زندگی سالم نتیجه عفت است (همان، ص ۳۲۶). این فضیلت مختص زنان نیست؛ چنان‌که قرآن پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله را با وصف حیا ستوده است (احزاب/۵۳). امام رضا علیه‌السلام نیز حیا را از شعب ایمان شمرده‌اند (ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۳۶۵). بر اساس روایات، گسترش اباحی‌گری (ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۵۶)، سوء شهرت (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۸۵، ص ۳۶) و بی‌مسئولیتی نسبت به چشم و گوش (ابن بابویه، ۱۳۷۶، ص ۱۹۴) از پیامدهای بی‌حیایی است. همچنین پوشش نامناسب و استعمال مواد نامناسب (ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۲۳) و مصرف مشروبات الکلی از عوامل مؤثر در سلب حیا هستند. (علی بن موسی علیه‌السلام ۱۴۰۶، ص ۲۸۰)

۴-۵. مبارزه با مصرف‌زدگی و اسراف

مصرف‌گرایی و اسراف از چالش‌های مهم جامعه هستند که مبارزه با آنها نیازمند فرهنگ‌سازی است. فرهنگ رضوی می‌تواند الگوی مناسبی برای این مقابله باشد. خداوند حفظ نفس و تأمین نیازهای خانواده را واجب شمرده، اما خروج از چارچوب‌های شرعی منجر به اسراف می‌شود. مصرف‌گرایی موجب وابستگی اقتصادی، تضعیف تولید و مانع پیشرفت کشور می‌شود. امام رضا علیه‌السلام در این زمینه می‌فرماید: «کسی که راه میانه‌روی در پیش گیرد، ضمانت می‌کنم که محتاج نشود» (علی بن موسی، ۱۴۰۶، ص ۲۵۵). این پدیده‌ها به‌عنوان چالش‌های بنیادین در جوامع امروزی، نه تنها ثروت‌های ملی را تحلیل می‌برند، بلکه کرامت انسانی و ارزش‌های اخلاقی را نیز مخدوش می‌سازند. مصرف‌گرایی و اسراف با ترویج سبک زندگی مبتنی بر تجمل و زیاده‌خواهی، جامعه را از مسیر تعالی و پیشرفت حقیقی منحرف می‌کنند.

امام رضا علیه‌السلام در بیان شرایط ایمان، اجتناب از گناهان کبیره را ضروری می‌داند و از

جمله مصادیق آن به «رباخواری پس از آگاهی»، «کم‌فروشی در پیمان‌ها و ترازو» و «اسراف و تبذیر» اشاره می‌کند (ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۱۲۱). اصل امانت‌داری در نگرش توحیدی از بهترین ابزارهای پرهیز از مصرف‌زدگی و اسراف است. باور به مالکیت مطلق خداوند بر جهان هستی این حقیقت را القا می‌کند که آنچه در اختیار ماست، امانتی الهی است. امام رضا علیه‌السلام در این زمینه می‌فرماید: مالک حقیقی انسان‌ها و اموالشان خداوند است و آنچه نزد مردم است، عاریه‌ای بیش نیست و آنها مالکان مجازی هستند نه حقیقی (علی بن موسی، ۱۴۰۶، ص ۲۹۳). بر این اساس، بهره‌برداری بیش از حد از اموال، اسراف و تبذیر محسوب شده و خیانت در امانت الهی قلمداد می‌گردد. علاوه بر این امام رضا علیه‌السلام در موضوع تقدیر در معیشت می‌فرماید: تا سه خصلت در انسان نباشد، ایمان او کامل نمی‌شود که یکی از آنها «اندازه‌داری در زندگی است» (برقی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۵). این بیان ژرف نشان می‌دهد که زندگی حسابگرانه موجب کمال ایمان می‌گردد. در نظام اقتصادی اسلام، مدیریت مخارج زندگی زمینه‌ساز رشد و کمال بوده و نشان‌دهنده تأثیر مسائل اقتصادی در سامانه ایمانی است.

یکی از موضوعات مهم دیگر، بحث تعادل الگوی مصرف است که در پاسخ به پرسش درباره چگونگی تأمین مخارج خانواده، امام رضا علیه‌السلام فرموده‌اند: «هزینه‌های خانواده حد میانگین دو روش ناپسند است». وقتی پرسیده شد این دو روش چیست؟ فرمودند: «آیا نمی‌دانی که خداوند اسراف (زیاده‌روی) و اقتار (سخت‌گیری) را مذمت کرده و در قرآن فرموده است: و چون انفاق می‌کنند، نه از حد متعارف عبور می‌کنند و نه سخت‌گیری می‌نمایند و انفاقشان میان این دو در حد اعتدال است» (ابن بابویه، ۱۳۶۲، ص ۵۴). اسراف و اقتار دو حد نامتعارف مصرف هستند که از پیامدهای ناگوار مصرف‌زدگی، تشکیل جامعه طبقاتی و توزیع ناعادلانه امکانات است. امام رضا علیه‌السلام با اشاره به دو مصداق عینی، راه‌حل این مشکل را رعایت تقوا می‌دانند: «آنچه را در آن سکونت ندارید بنا نکنید و آنچه را نمی‌خورید ذخیره نکنید و از خدایی که به‌سوی او محشور می‌شوید پروا نمایید» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۴۸). همچنین، خداوند توانگران را موظف نموده تا برای اداره امور مردم و نیازمندان اقدام کنند (ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۱۸۹).

یکی از مبانی مصرف صحیح، مسئولیت‌پذیری است که به معنای تکلیف و لزوم پاسخگویی در حوزه‌های دینی، قانونی، اجتماعی و اخلاقی است. مسئولیت‌پذیری که راز موفقیت در زندگی فردی و اجتماعی است، همان امانت الهی است که آسمان‌ها و زمین از تحمل آن سرباز زدند،

ولی انسان آن را پذیرفت و باید نسبت به آن پاسخگو باشد (ایروانی، ۱۳۸۹، ص ۴۷). این اصل که از آموزه‌های اساسی ادیان آسمانی است، در تعالیم رضوی نیز مورد تأکید قرار گرفته است. استفاده مناسب از منابع و ثروت‌ها توسط مسئولان و نظارت فرهنگی می‌تواند در اصلاح الگوی مصرف مؤثر باشد. اساس این رویکرد بر باور به پاسخگویی در قیامت استوار است، چنان‌که قرآن می‌فرماید: «نگهداریدشان که آنان بازخواست خواهند شد» (صافات/۲۴).

۵-۵. ترویج مهرورزانه خلیات مثبت

امروز به مجموعه مسائل اخلاقی در حوزه فردی و اجتماعی «سبک زندگی» گفته می‌شود که ناظر به تمامی ابعاد زندگی انسان است و شامل رفتار با خدا، خود، خانواده، جامعه و طبیعت می‌گردد. سبک زندگی با مفهوم «عقل معاش» (شیوه زیستن) یکسان است (پورامینی، ۱۳۹۲، ص ۱۷). اخلاقیات فردی و اجتماعی بخشی از فرهنگ عمومی است که تأثیر آن در جامعه و سرنوشت آن بسیار محسوس است (سیاه‌پوش، ۱۳۹۲، ص ۲۰۶). اخلاق روح حاکم بر روابط اجتماعی است و حتی اجرای مقررات اجتماعی بدون تکیه‌گاه اخلاقی ممکن نیست.

مهرورزی به‌عنوان یکی از ارزش‌های مهم اجتماعی، ریشه الهی دارد (مائده/۵۴) و خداوند بر اساس رأفت که روشی ویژه از مهرورزی است، با بندگان رفتار می‌کند (بقره/۲۰۷). یکی از القاب امام رضا علیه‌السلام که الگوی پیشرفت اسلامی-ایرانی است «رئوف» می‌باشد (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹۹، ص ۵۵). مهرورزی در زیباترین جلوه خود در زندگی ایشان متبلور است و به معنای برخورد عاطفی و محترمانه با همه انسان‌ها فارغ از تفاوت‌هاست (قاری، ۱۳۹۲، ص ۱۲). گسترش فرهنگ مهرورزی در جامعه موجب رحمت الهی (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۲، ص ۱۱۷)، دفع بلاهای آسمانی (همان، ج ۷۴، ص ۳۹۰) و ایجاد وحدت و یکپارچگی اجتماعی می‌گردد.

از شرایط مهم فرهنگ مهرورزی در سیره امام رضا علیه‌السلام، رعایت اعتدال در دوستی‌هاست. این اصل زمانی اهمیت می‌یابد که ممکن است رابطه صمیمانه به تیرگی گراید و اسرار افشا گردد. امام رضا علیه‌السلام می‌فرماید: «دوست خود را با میانه‌روی دوست بدار، چرا که ممکن است روزی دشمنت شود؛ و با دشمنت نیز با میانه‌روی دشمنی کن، زیرا ممکن است روزی دوستت گردد» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۱، ص ۲۹۱). این توصیه به‌ویژه در روابط بین‌الملل کاربرد دارد، چرا که نباید تمام اسرار ملی را صرفاً به دلیل دوستی کنونی در اختیار دیگر کشورها قرار داد. علاوه بر این، امام رضا علیه‌السلام از پدران‌شان روایت

می‌کنند که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به اصحاب فرمودند: «در راه خدا دوست بدار و در راه خدا دشمنی کن، زیرا بدون این روش به ولایت خداوند دست نمی‌یابی و هیچ کس طعم ایمان را نمی‌چشد، هر چند نماز و روزه‌اش فراوان باشد، مگر اینکه این شیوه را بر گزیند» (ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۲۹۱).

در اسلام، محور اصلی رفاقت «توحید گرایی» است که موجب اتحاد و همبستگی می‌شود، اما اگر محور رفاقت «دنیاطلبی» گردد، نتیجه آن اختلاف و دشمنی در جامعه خواهد بود. مهرورزی‌های خداپاورانه زمینه‌ساز عدالت اجتماعی هستند، زیرا در قوانین و روابط انسانی جایگاهی برای سوء استفاده و تبعیض باقی نمی‌ماند و این از بهترین روش‌های کارآمدی حکومت دینی است. مهرورزی تنها یک توصیه اخلاقی نیست، بلکه پایه‌ای الهی و خاستگاهی وحیانی دارد و به عنوان یک «ارزش اجتماعی بنیادین» در نظام هستی ریشه دوانیده است. در این میان، مفهوم «رأفت» که از آن به مهربانی لطیف‌تر از رحمت یاد شده، نقطه عطفی در درک این خاستگاه الهی است. این لطافت و ظرافت به حدی است که حتی مشقات و ناملایماتی که ممکن است به ظاهر ضروری جلوه کنند را نیز بر نمی‌تابد. این امر حاکی از آن است که مهرورزی در نگاه اسلامی، رویکردی فعالانه و پیشگیرانه دارد که هدف آن حذف ریشه‌های رنج و ایجاد بستری امن و آکنده از عاطفه است، حتی پیش از آنکه نیاز به مداخله رحمت عام الهی پدید آید. در ادامه، هنگامی که به آثار گسترش فرهنگ مهرورزی در جامعه اشاره می‌شود، می‌توان این آثار را در دو سطح خرد و کلان تحلیل کرد. در سطح کلان، جلب رحمت الهی و دفع بلاهای آسمانی، نشان از یک «نظم اجتماعی مبتنی بر ارزش‌های الهی» دارد. از منظر جامعه‌شناختی دینی، جامعه‌ای که بر محور مهر و عطفیت بچرخد، به صورت سیستماتیک زمینه‌ساز خیر و برکت می‌شود و آسیب‌پذیری‌های خود در برابر بحران‌های طبیعی و اجتماعی را کاهش می‌دهد. در سطح خرد نیز، این مهرورزی با ایجاد وحدت و یکپارچگی اجتماعی، منجر به تقویت «اعتماد اجتماعی» و «انسجام ملی» می‌گردد. انسجامی که نه بر پایه اجبار، که بر اساس دلبستگی عاطفی و احترام متقابل

شکل گرفته باشد، پایدارترین نوع انسجام است و بستری مناسب برای شکوفایی تمامی ظرفیت‌های مادی و معنوی یک تمدن را فراهم می‌آورد. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که ترویج مهرورزی، راهبردی زیربنایی و کم‌هزینه برای تحقق جامعه‌ای پیشرو، تاب‌آور و مترقی در الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت است.

۶-۵. مدارا و همزیستی

مدارا سرلوحه عقلانیت اجتماعی است و در روایات آمده که مؤمن باید سه ویژگی داشته باشد: روشی از پروردگار (سرداری)، روشی از پیامبر (سازش با مردم) و روشی از ولی خدا (شکیبایی در سختی‌ها) (حرانی، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۴۴۲). ملایمت و ملاحظت از لوازم مداراست و در احادیث بیشتر در مورد رفتار با دشمنان به کار رفته است (ابن بابویه، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۲۵۶). مدارا گاه برای در امان ماندن از فتنه دیگران (مدارای احتیاطی) و گاه برای بهره‌مندی از آنان است (داودی، ۱۳۸۷، ج ۲، ص ۲۴۷). در دنیای پرتنوع کنونی، مدارا حلقه وصل تفاوت‌ها و راهی برای سازگاری با تکثر آرا و رفتارهاست. همچنین رفتی و مدارا در ابعاد مختلف زندگی انسان مطرح است. بدیهی است برهم زدن توازن در خصوصیات اخلاقی مانع از پیشرفت انسان می‌باشد. در عبادت، با مراقبت و مدارا، نفس انسان با طاعات مأنوس و به خداوند نزدیک می‌شود. افراط و تفریط در عبادت به دیگر اهداف زندگی آسیب می‌زند.

امام رضا علیه‌السلام در مواجهه با تهدیدات علیه کیان تشیع، راهبرد مدارا را برگزیدند و این رویکرد را برآمده از عقل و خرد می‌دانستند (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۲، ص ۳۹۳). از شیوه‌های موفقیت در زندگی اجتماعی، موقعیت‌سنجی و شناخت صحیح اطرافیان است تا بتوان با توجه به روحیاتشان با آنها تعامل نمود. امام رضا علیه‌السلام این رویکرد را نشانه مؤمن و میراث پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌دانند: «أَمَّا السُّنَّةُ مِنْ نَبِيِّهِ فَمُدَارَاةُ النَّاسِ؛ سنت پیامبرش، مدارا با مردم است» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۲۴۱). از مهم‌ترین آثار مدارا در جامعه، جذب و هدایت رفتارهای اجتماعی است. به این معنا که از طریق اخلاق مداراتی، افراد جذب شده و سپس می‌توان آموزه‌های اسلامی را به آنان انتقال داد.

کاربرد ویژه مدارا و ملاحظت در رفتار با دشمنان، گواهی بر قدرت راهبردی این مفهوم است. این نشان می‌دهد مدارا نشانه ضعف یا تسلیم نیست، بلکه ابزاری برای «فعالیت در میدان پیچیده اجتماعی» است. تمایز بین «مدارای احتیاطی» برای در امان ماندن از فتنه و «مدارای فعال» برای بهره‌مندی از دیگران، نگاهی کاملاً عمل‌گرایانه و خردمندانه را نمایان می‌سازد که هدف آن، حداقل‌سازی تهدیدات و حداکثرسازی فرصت‌ها در تعاملات انسانی است. در دنیای پرتکثر کنونی، این نوع نگاه، مدارا را از یک فضیلت اخلاقی محض به یک «ضرورت حکمرانی خوب و مدیریت تنوع» ارتقا می‌دهد. این مدارا، حلقه اتصال تفاوت‌هاست و امکان هم‌زیستی مسالمت‌آمیز و تعامل سازنده را در جامعه‌ای با آرا

و رفتارهای گوناگون فراهم می‌سازد.

این نگاه، تصویری مترقی از عبادت ارائه می‌دهد که در آن، عبادت نه به عنوان عملی ریاضت‌کشنده و ویرانگر، بلکه به مثابه پدیده‌ای زنده، پایدار و اثرگذار در تمام عرصه‌های زندگی تعریف می‌شود. شکستن نفس با مدارا، در حقیقت نوعی «کشاورزی معنوی» است که در آن، زمین جان آدمی با ملایمت و تدبیر، برای پذیرش بذر ایمان و عمل صالح آماده می‌شود، نه آنکه با شخم زدن خشن و بی‌موقع، تباه گردد. در سطح کلان‌تر، سیره امام رضا علیه‌السلام در به کارگیری راهبرد مدارا برای صیانت از کیان تشیع در برابر تهدیدات، این مفهوم را به یک «راهبرد سیاسی-تمدنی» تبدیل می‌کند. این نشان می‌دهد مدارا می‌تواند پوشش و سپری برای حفظ هسته اصلی عقیده و ارزش‌ها در شرایط سخت و تهدیدآمیز باشد. این رویکرد، خردمندانه و مبتنی بر محاسبه بلندمدت است.

در نهایت، مهم‌ترین کارکرد اجتماعی مدارا، که آن را به ابزاری برای پیشرفت تبدیل می‌کند، نقش آن در «جذب و هدایت نرم» رفتارهای اجتماعی است. جامعه‌ای که بر مدار مدارا بچرخد، قدرت جذب بالایی دارد و می‌تواند بدون خشونت و حذف، دیگران را به سمت ارزش‌های خود جلب نماید. بنابراین، مدارا تنها یک تکنیک برای کاهش تنش نیست، بلکه یک «مکانیزم تولید قدرت نرم» و بسترساز برای نفوذ و گسترش فرهنگ اسلامی در پهنه گیتی است. این نگاه، مدارا را در قلب پروژه پیشرفت و تمدن‌سازی اسلامی قرار می‌دهد.

تحلیل مؤلفه‌های الگوی پیشرفت فرهنگی بر اساس آموزه‌های رضوی				
ردیف	مؤلفه کلیدی	مبانی نظری (سیره رضوی)	راهکارهای عملی استخراج شده	پیامدهای کلیدی برای پیشرفت فرهنگی
۱	امر به معروف و نهی از منکر	فریضه‌ای برتر برای اصلاح امت	نهادینه‌سازی نظارت همگانی	ایجاد جامعه خوداصلاح‌گر
		تلفیق کنترل درونی (ایمان) و نظارت بیرونی (اجتماعی)		اقامه واجبات، امنیت راه‌ها، احیای حقوق مظلومان
		روایت امام رضا علیه‌السلام درباره عواقب ترک این فریضه	تقویت مسئولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان	تضمین سلامت اخلاقی و حقوقی فضای عمومی
۲	خانواده‌محوری	خانواده به عنوان کانون تربیت نسل و انتقال ارزش‌ها	تقویت حس دینی از طریق ایجاد فضای رشد معنوی	تربیت نسل متخلق به اخلاق الهی
		تأکید بر تربیت غیرمستقیم و الگوسازی عملی	اجتناب از آموزش‌های تحمیلی و توجه به استعدادها	نهادینه‌سازی ارزش‌ها از پایه‌ای‌ترین سطح جامعه
		روایت امام رضا(ع) درباره تشویق کودک به صدقه	برگزاری مراسم دینی در منزل	ایجاد آرامش و طمأنینه روانی
۳	جلوگیری از فساد و فحشا	حرام بودن زنا به دلیل پیامدهای فسادآمیز (نابودی نسب، ترک تربیت)	تسهیل ازدواج به‌هنگام	تأمین امنیت اخلاقی و روانی جامعه
		حرام بودن هر چیزی که دارای فساد و ضرر است	ترویج فرهنگ کار و تفریحات سالم	پیشگیری از جنگ نرم و تهاجم فرهنگی
			اشاعه فرهنگ حیا و عفاف	حفظ کرامت انسانی و سلامت نسل

حفظ ثروت‌های ملی	ترویج فرهنگ قناعت و تقدیر معیشت	قناعت و میانه‌روی ضامن بی‌نیازی	مبارزه با مصرف‌زدگی و اسراف	۴
تحقق عدالت اقتصادی و توزیع عادلانه	رعایت اعتدال در مصرف (دوری از اسراف و افتار)	اموال، امانت الهی هستند		
تقویت تولید داخلی و اقتصاد مقاومتی	تقویت مسئولیت‌پذیری در قبال اموال	اسراف از گناهان کبیره و خیانت در امانت		
ایجاد وحدت و انسجام اجتماعی	گسترش فرهنگ محبت و احترام متقابل	مهرورزی ریشه الهی دارد و از صفات خداوند است	ترویج خلیقات مثبت (مهرورزی)	۵
دفع بلاهای آسمانی و جلب رحمت الهی	رعایت اعتدال در روابط دوستی و دشمنی	امام رضا علیه‌السلام با لقب «رئوف» الگوی مهرورزی		
تقویت اعتماد اجتماعی و سرمایه اجتماعی	ترویج رأفت و عطف در سطح جامعه	دوستی و دشمنی باید در راه خدا باشد		
جذب و هدایت نرم افراد به سوی اسلام	تمایز بین مدارای احتیاطی و فعال	مدارا سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و نشانه خردمندی است	گسترش فرهنگ مدارا	۶
مدیریت تنوع و کاهش تنش‌های اجتماعی	موقعیت‌سنجی و تعامل خردمندانه با مخالفان			
تولید قدرت نرم برای تمدن‌سازی اسلامی	ملایمت در عبادت برای تداوم آن	امام رضا علیه‌السلام با به‌کارگیری مدارا از کیان تشیع حراست کردند		

جدول ۱: تحلیل مؤلفه‌های الگوی پیشرفت فرهنگی بر اساس آموزه‌های رضوی

۶. نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش که با هدف تدوین الگوی پیشرفت فرهنگی مبتنی بر آموزه‌های رضوی انجام شده، حاکی از آن است که سیره علمی و عملی امام رضا علیه‌السلام به عنوان میراثی ماندگار از خاندان وحی، ظرفیت بی‌بدیلی برای ارائه الگویی جامع در حوزه پیشرفت فرهنگی دارد. این الگو که از طریق تحلیل مضمون متون روایی و سیره عملی آن حضرت

استخراج شده، بر شش مؤلفه کلیدی استوار است که در یک شبکه به هم پیوسته، منظومه کاملی از پیشرفت فرهنگی را شکل می‌دهند.

مؤلفه اول، «امر به معروف و نهی از منکر» است که نه صرفاً به عنوان یک تکلیف فردی، بلکه به مثابه یک سامانه نظارتی یکپارچه تحلیل می‌شود. این فریضه با تلفیق هوشمندانه «کنترل درونی» مبتنی بر ایمان و «نظارت بیرونی» مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی، زمینه‌ساز ایجاد جامعه خوداصلاح‌گر می‌شود. کارکردهای هفت‌گانه ذکر شده در روایات - از اقامه واجبات تا آبادانی زمین - گویای نقش زیرساختی این اصل در مدیریت کلان جامعه است. دومین مؤلفه، «توجه به نهاد خانواده» به عنوان بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که در منظومه فکری امام رضا علیه‌السلام، خانواده تنها کارکرد زیستی ندارد، بلکه کانون اصلی تربیت نسل و انتقال ارزش‌هاست. تقویت حس دینی، توجه به استعدادها، فردی، اجتناب از آموزش‌های تحمیلی و گسترش آرمان توحیدی، از جمله ارکان خانواده در الگوی رضوی محسوب می‌شوند. این نهاد زمانی می‌تواند نقش خود را در پیشرفت فرهنگی ایفا کند که بر اساس الگوی توحیدی و با محوریت تربیت غیرمستقیم و الگوسازی عملی والدین استوار باشد.

سومین مؤلفه، «جلوگیری از فساد و فحشا» است که در این پژوهش به عنوان مانعی جدی در مسیر پیشرفت فرهنگی شناسایی شده است. بر اساس آموزه‌های رضوی، راهکارهای مقابله با این پدیده مخرب شامل ازدواج به هنگام، ترویج فرهنگ کار و تفریحات سالم، و اشاعه فرهنگ حیا و عفاف است. این راهکارها نشان می‌دهد که پیشگیری از فساد، نیازمند رویکردی همه‌جانبه و توجه همزمان به ابعاد زیستی، روانی و اجتماعی انسان است.

چهارمین مؤلفه، «مبارزه با مصرف‌زدگی و اسراف» به عنوان چالشی بنیادین در جوامع امروزی تحلیل شده است. یافته‌ها حاکی از آن است که فرهنگ رضوی با تأکید بر قناعت، تقدیر معیشت، مسئولیت‌پذیری و استفاده بهینه از سرمایه‌ها، الگویی کارآمد برای مقابله با این پدیده ارائه می‌دهد. در این نگاه، ثروت‌های ملی امانتی الهی تلقی می‌شوند که بهره‌برداری نادرست از آنها، خیانتی در برابر خداوند و جامعه محسوب می‌شود.

پنجمین مؤلفه، «ترویج مهرورزانه خلیات مثبت» است که در قالب سبک زندگی اسلامی تجلی می‌یابد. این پژوهش نشان می‌دهد که اخلاقیات فردی و اجتماعی، روح حاکم بر روابط اجتماعی هستند و حتی اجرای مقررات اجتماعی بدون تکیه‌گاه اخلاقی ممکن نیست. در این میان، مهرورزی به عنوان نماد بارز خلیات مثبت، نقش تعیین‌کننده‌ای در

ایجاد وحدت اجتماعی و دفع بلاها دارد. ششمین و آخرین مؤلفه، «گسترش فرهنگ مدارا» است که به عنوان سرلوحه عقلانیت اجتماعی در آموزه‌های رضوی مورد تأکید قرار گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که مدارا در منظومه فکری امام رضا علیه السلام نه نشانه ضعف، بلکه ابزاری حکیمانه برای فعالیت در میدان پیچیده اجتماعی است. این مفهوم در سطوح مختلف - از مدیریت نفس تا حکمرانی اجتماعی - کاربرد داشته و به عنوان مکانیزم تولید قدرت نرم، بستر ساز نفوذ و گسترش فرهنگ اسلامی در پهنده گیتی است.

در جمع‌بندی نهایی می‌توان گفت که الگوی پیشنهادی این پژوهش، پیشرفت فرهنگی را نه به عنوان پدیده‌ای مصنوعی و وارداتی، بلکه به عنوان فرآیندی طبیعی و برخاسته از بستر فرهنگی جامعه اسلامی می‌داند. این الگو با ایجاد پیوند ارگانیک بین عرصه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، قادر است پایداری و پویایی لازم را برای تحقق تمدن نوین اسلامی فراهم آورد. به جرأت می‌توان ادعا کرد که استقرار این الگوی شش‌بعدی، نه تنها زمینه‌ساز پیشرفت فرهنگی است، بلکه با ایجاد بستر فرهنگی سالم، تضمین‌کننده پایداری و پویایی سایر عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نیز خواهد بود.

منابع و مآخذ

- قرآن کریم، (۱۳۸۹ش)، ترجمه مکارم شیرازی، ناصر، قم، علی ابن ابی طالب علیه السلام.
- نهج البلاغه، (۱۳۹۱ش)، شریف الرضی، محمد بن حسین، مترجم: محمد دشتی، قم، مؤسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین علیه السلام.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۴۳۱ق)، **فقه الرضا علیه السلام**، بیروت، موسسه آل البیت.
- ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۴۰۴ش)، **عیون اخبار الرضا علیه السلام**، بیروت، اعلمی.
- ، (۱۴۱۳ق)، **من لا یحضره الفقیه**، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- ، (۱۳۷۶ش)، **امالی**، تهران، کتابچی.
- ، (۱۳۸۵ش)، **علل الشرایع**، قم، داوری.
- ابن جنی، عثمان، (۱۴۲۹ق)، **الخصائص**، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- ابن حیون، نعمان بن محمد، (۱۳۸۵ق)، **دعائم الاسلام و ذکر الحلال و الحرام**، قم، موسسه آل البیت.
- ابن فارس، احمد، (۱۴۲۰ق)، **معجم مقاییس اللغه**، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۴۱۴ق)، **لسان العرب**، بیروت، دارالصادر.
- اخوان، نعل چی و مجتبی، معصومه، (۱۳۹۲ش)، **بررسی اصول استحکام خانواده از دیدگاه حضرت رضا علیه السلام**، مجموعه مقالات سبک زندگی امام رضا علیه السلام، دانشگاه آزاد مشهد.
- ایازی، علی نفی، (۱۳۹۱ش)، **سازمان نظارت اجتماعی در سیره رضوی، بررسی جلوه های عملی و نظری امر به معروف ونهی از منکر در سیره رضوی** (مجموعه مقالات)، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
- ایران منش، علی و نجف آبادی، الهام هادی (۱۴۰۰ش). **بررسی عناصر و زمینه های پیشرفت فرهنگی در کشور با رویکرد اسلامی ایرانی**. پژوهش های کاربردی مدیریت بازار، ۲۲، ۱۶-۱.
- ایروانی، جواد، (۱۳۹۳ش)، **نگاهی به تأثیر فرهنگ بر پیشرفت اقتصادی**. پژوهش های اجتماعی اسلامی، ۲۰ (۱۰۱)، ۱۵۱-۱۲۷.
- ، (۱۳۸۹ش)، **اصلاح الگوی مصرف از نگاه اسلام**، مشهد، دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
- آریان پور، منوچهر، (۱۳۸۵ش)، **فرهنگ همراه پیشرو**، تهران، نشر جهانی رایانه.
- آزرمی، سعید، (۱۳۷۹ش)، **میثاق مقدس بلوغ ازدواج و تشکیل خانواده**، تهران، بشری.
- آقا جمال خوانساری، محمد، (۱۳۶۶ش)، **شرحی بر غرر الحکم**، تهران، دانشگاه تهران.
- بابایی، محمد باقر، (۱۳۸۴ش)، **مبانی استراتژی فرهنگی از دیدگاه امام علی علیه السلام**، تهران، بسیج.
- بحرانی، سید هاشم، (۱۳۷۴ش) **البرهان**، قم، موسسه بعثت.
- بخشی، منصوره، (۱۳۹۳ش)، **مجموعه مقالات برگزیده همایش سبک زندگی امام رضا علیه السلام**، دانشگاه آزاد مشهد.
- برقی، احمد بن محمد، (۱۳۷۱ش)، **المحاسن**، قم، دارالکتب الاسلامیه.
- پاک نژاد، رضا، (۱۳۷۴ش)، **ازدواج مکتب انسان سازی**، قم، نشر اخلاق.

- پرتو، ابوالقاسم، (۱۳۸۷ش)، **واژه ياب فرهنگ برابري فارسي واژه گان بيگانه**، تهران، اساطير.
- پسنديده، عباس، (۱۳۸۵ش)، **پژوهشي در فرهنگ حيا**، قم، دارالحدیث.
- پور اميني، محمد باقر، (۱۳۹۲ش)، **سبك زندگي**، مشهد، آستان قدس رضوي.
- تبريزي، غلام رضا، (۱۳۸۸ش)، **اموال عمومي و حفاظت از آن**، مشهد، سازمان فرهنگي تفريحي شهرداري.
- تميمي آمدی، عبد الواحد، (۱۴۱۰ق)، **غورالحكم**، قم، دارالكتب السلامي.
- جعفری، محمد تقی، (۱۳۸۶ش)، **فرهنگ پيشرو فرهنگ پيرو**، تهران، موسسه علامه جعفری.
- جمال زاده، محمد علي، (۱۳۴۵ش)، **خلفيات ما ايرانيان**، تهران، مجله مسائل ايران.
- جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۵ش)، **نظارت عمومي امر به معروف و نهی از منکر از عوامل پيشرفت**، پاسدار اسلام، ش ۳۰، ص ۸-۶.
- جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۹۱ش)، **مفاتيح الحياه**، تهران، اسراء.
- ، (۱۳۹۵ش)، **ادب فناي مقربان**، تهران، اسراء.
- حرانی، ابن شعبه، (۱۴۰۴ق)، **تحف العقول**، قم، موسسه نشر اسلامي.
- حرعاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۳ق)، **وسائل الشيعه**، بيروت، داراحياء التراث العربي.
- ، (۱۴۱۴ق)، **هداية الامة الى الاحكام الائمة**، مشهد، آستان قدس رضوي.
- حسين پور، جميله، (۱۳۹۲ش)، **مجموعه مقالات دومين كنفرانس الكوي اسلامي ايراني پيشرفت**، تهران، مركز الكوي اسلامي ايراني پيشرفت.
- حكيمي، محمد، (۱۳۷۹)، **معياري اقتصادي در تعاليم رضوي عليه السلام**، مشهد، بنياد پژوهش هاي اسلامي آستان قدس رضوي.
- ، (۱۳۹۲ش)، **سخنان امام رضا عليه السلام**، مشهد، آستان قدس رضوي.
- ، (۱۳۹۴ق)، **فرازهايي از سخنان امام رضا عليه السلام**، مشهد، آستان قدس رضوي.
- حلواني، حسين بن محمد، (۱۴۰۸ق)، **نزه الناظر و تنبيه الخاطر**، قم، مدرسه امام مهدي عليه السلام.
- حلي، جعفر بن حسن، (۱۴۰۹ق)، **شرايع الاسلام**، تهران، استقلال.
- حيدري، داوود، (۱۳۸۸ش)، **باورها و تأثير آن در اصلاح الكوي مصرف**، مشکوه، ۲۸(۴)، ۱۶۰-۱۴۷.
- خارستاني، اسماعيل، (۱۳۹۳ش)، **نقش صلة رحم در تحكيم خانواده**، پژوهش هاي اجتماعي اسلامي، ۲۰(۱۰۰)، ۱۷۰-۱۵۱.
- خارستاني، سيفي و اسماعيل، فاطمه، (۱۳۹۳ش)، **موانع و راهكارهاي تحكيم نهاد خانواده از منظر، سيره و آموزه هاي رضوي**، فرهنگ رضوي، ۲(۷)، ۱۴۴-۱۰۷.
- خامنه‌اي، سيدعلي، (۱۳۹۲)، **الكوي اسلامي ايراني پيشرفت: برگرفته از بيانات حضرت آيت الله العظمي سيدعلي خامنه‌اي رهبر معظم انقلاب اسلامي**، تهران، انتشارات انقلاب اسلامي.
- خرآزي، محسن، (۱۴۱۵ق)، **الامر بالمعروف و النهي عن المنكر**، قم، موسسه نشر اسلامي.
- داوودي، محمد، (۱۳۸۷ش)، **ترويت ديني**، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- دفتر امور فرهنگي وزارت كار، (۱۳۸۱ش)، **فرهنگ و آداب كار در كلام امام رضا عليه السلام**، تهران، وثوق.

- دورانت، ویلیام، (۱۴۰۱ش)، **لذات فلسفه**، مترجم: عباس زریاب، تهران، نگاه.
- دهخدا، علی اکبر، (۱۳۹۰ش)، **لغت نامه دهخدا**، تهران، دانشگاه تهران.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (۱۴۱۲ق)، **مفردات الفاظ القرآن**، بیروت، دار القلم.
- رفیع، جلال، (۱۳۸۵ش)، **فرهنگ مهاجم فرهنگ مولد**، تهران، اطلاعات.
- زمخشری، جارالله، (۱۴۱۷ش)، **الفائق فی غریب الحدیث**، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- سالاری گوهرریزی، محمدجابر و همکاران، (۱۳۹۹ش)، **پیاده‌سازی اخلاق اجتماعی از دیدگاه امام علی علیه‌السلام و امام رضا علیه‌السلام در دانشگاه فرهنگیان**، روانشناسی و علوم رفتاری ایران، (۱)۲۴، ۶۴-۷۷.
- سفیری، خدیجه، (۱۳۹۳ش)، **مجموع مقالات سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت**، تهران، مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
- سلمان پور، علی نژاد، (۱۳۹۱ش)، **یادگاری تبیین و تشریح مفهوم مبانی و مؤلفه های الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی**، تهران، مجموعه مقالات اولین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
- سورین، ورنر و تانکاراد جیمز، (۱۳۹۳ش)، **نظریه‌های ارتباطات**، مترجم: علیرضا دهقان، تهران، دانشگاه تهران.
- سیاه پوش، امیر، (۱۳۹۲ش)، **الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت**، تهران، موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی.
- سیستانی، علی، (۱۴۱۴ق)، **قاعده لا ضرر و لا ضرار**، بیروت، دار المورخ العربی.
- شرفی، محمدرضا، (۱۳۹۹)، **مهارت‌های زندگی در سیره‌ی رضوی**، مشهد، آستان قدس رضوی.
- طباطبایی، محمد حسین، (۱۴۱۷ق)، **المیزان**، قم، جامعه مدرسین.
- طبرسی، حسن بن فضل، (۱۴۱۲ق)، **مکارم الاخلاق**، قم، الشریف المرتضی.
- طریحی، فخرالدین، (۱۳۷۵ش)، **مجمع البحرین**، تهران، مرتضوی.
- طوسی، محمد بن حسن، (۱۴۰۷ش)، **تهذیب الاحکام**، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- فاضل مقداد، جمال الدین مقداد بن عبدالله، (۱۴۱۹ق)، **کنز العرفان فی فقه القرآن**، تهران، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی.
- فتال نیشابوری، محمد بن حسن، (۱۴۰۹ق)، **روضه الواعظین و بصیرة المتعظین**، قم، رضی.
- فرید تنکابنی، مرتضی، (۱۳۸۰ش) **راهنمای انسانیت**، ترجمه نهج الفصاحه، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- فیض کاشانی، ملامحسن، (۱۳۷۹ش)، **تفسیر الصافی**، تهران، مکتبه الصدر.
- (۱۴۰۶ق)، **الوافی**، اصفهان، کتابخانه امام امیرالمومنین علیه السلام.
- قاری، سید محمد، (۱۳۹۲ش)، **مجموعه مقالات سبک زندگی امام رضا علیه‌السلام**، دانشگاه آزاد مشهد.
- قمی، عباس، (۱۴۱۴ق)، **سفینه البحار**، قم، اسوه.
- کتابچی، محسن، (۱۳۸۷ش)، **آیین زندگی از دیدگاه امام رضا علیه‌السلام**، مشهد، الف.
- کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۴۰۷ق)، **الکافی**، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- کوهن، توماس، (۱۳۷۳ش)، **ساختار انقلاب های علمی**، مترجم: سعید زیبا کلام، تهران، سمت.
- لطیفی، حسین، (۱۳۸۸ش)، **اعتدال و میانه روی در آموزه‌های رضوی**، مشکوه، (۴)۲۸، ۱۳۴-۱۱۸.

- مجلسی، محمد باقر، (۱۴۰۳ق)، بحار الانوار، قم، دار احیا التراث.
- مجلسی، محمد تقی، (۱۴۰۶ق)، روضه المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه، قم، موسسه فرهنگی اسلامی کوشان بور.
- مصطفوی، حسن، (۱۴۳۰ق)، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، بیروت، دار الکتب العلمیه.
- مطرزی، ناصر، (۱۹۷۹م)، المغرب فی ترتیب المغرب، حلب، مکتبه عسامه ابن زید.
- مطهری، مرتضی، (۱۳۷۷ش)، حماسه حسینی، تهران، صدرا.
- ، (۱۳۸۰ش)، عدل الهی، تهران، صدرا.
- ، (۱۳۹۰ش)، مجموعه آثار، تهران، صدرا.
- معین، محمد، (۱۳۶۰ش)، فرهنگ فارسی، تهران، امیر کبیر.
- مورن، ادگار، (۱۳۷۹ش)، در آمدی بر اندیشه پیچیده، مترجم: افشین جهان دیده، تهران، نی.
- مهدی زاده، حسین، (۱۳۸۲ش)، «آموزه‌های اسلامی در باب تقلید از الگوها»، معرفت، ۶۷، ۹۳-۸۴.
- نجف، محمد مهدی، (۱۴۰۶ق)، صحیفه الرضا علیه السلام، مشهد، کنگره جهانی حضرت رضا علیه السلام.
- نجفی، محمد حسن، (۱۳۷۶ش)، جواهر الکلام، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- نصری، محسن، (۱۳۹۲)، اقتصاد رضوی علیه السلام: مبانی اقتصاد مقاومتی از دیدگاه امام رضا علیه السلام، قم، حدیث راه عشق.
- نوری، حسین بن محمد تقی، (۱۴۰۸ق)، مستدرک الوسائل و مستنبط الوسائل، بیروت، موسسه آل بیت علیهم السلام لایحیاء التراث.
- یزدی، محمد کاظم، (۱۴۰۹ق)، العروه، بیروت، موسسه اعلمی.

References

- Holy Quran. (2010). Translation by Nasser Makarem Shirazi. Qom: Ali Ibn Abi Talib (A.S.) Publications.
- Nahj al-Balagha, (2012), Compiler: Al-Sharif al-Radi, Muhammad ibn al-Husayn, Translator: Mohammad Dashti, Qom, Imam Ali (A.S.) Research Institute.
- Akhavan, Na'ichi, Mojtaba, Ma'soumeh, (1392 SH), *Investigation of the Principles of Family Stability from the Perspective of Imam Rida* (peace be upon him), Collection of Articles on the Lifestyle of Imam Rida (peace be upon him), Islamic Azad University of Mashhad.
- Aqa Jamal Khansari, Muhammad, (1366 SH), *A Commentary on Ghurar al-Hikam*, Tehran, University of Tehran.
- Aryanpur, Manouchehr, (1385 SH) *Progressive Companion Dictionary*, Tehran, Jahane Rayaneh Publishing, Sixth Edition.
- Ayazi, Ali Nafi, (1391 SH), *The Organization of Social Supervision in the Razavi Conduct, Examination of Practical and Theoretical Aspects of Enjoining Good and Forbidding Evil in the Razavi Conduct* (Collection of Articles), Mashhad, Astan Quds Razavi Research Foundation.
- Azarmi, Saeed, (1379 SH), *The Sacred Covenant of Puberty, Marriage and Family Formation*, Bashari Publishing, Tehran.
- Babaie, Muhammad Baqir, (1384 SH), *Foundations of Cultural Strategy from the Perspective of Imam Ali* (peace be upon him), Tehran, Basij.
- Bahrani, Sayyid Hashim, (1374 SH) *Al-Burhan*, Qom, Ba'th Institute.
- Bakhshi, Mansoureh, (1393 SH), *Collection of Selected Articles from the Conference on the Lifestyle of Imam Rida* (peace be upon him), Islamic Azad University of Mashhad.
- Barqi, Ahmad bin Muhammad, (1371 SH), *Al-Mahasin*, Qom, Dar al-Kutub al-Islamiyya.
- Davoodi, Muhammad, (1387 SH), *Religious Education*, Qom, Hawzah and University Research Center.
- Dekhoda, Ali Akbar, (1390 SH), *Dekhoda Dictionary*, Tehran, University of Tehran Publications.
- Durant, William, (1401 SH), *The Pleasures of Philosophy*, Translator: Abbas Zaryab, Tehran, Negah.
- Fadil Miqdad, Jamal al-Din Miqdad bin Abdullah, (1419 AH), *Kanz al-'Irfan fi Fiqh*

- al-Qur'an, Tehran, World Forum for Proximity of Islamic Schools of Thought.
- Farid Tonkaboni, Morteza, (1380 SH) Guide to Humanity, Translation of Nahj al-Fasa-hah, Tehran, Office of Islamic Culture Publishing.
- Fattal Neyshaburi, Muhammad bin Hasan, (1409 AH), Rawdat al-Wa'izin wa Basirat al-Muta'izin, Qom, Razi.
- Fayz Kashani, (1406 AH), Al-Wafi, Library of Imam Amir al-Mu'minin (peace be upon him), Isfahan.
- Fayz Kashani, Mulla Muhsin, (1379 SH), Tafsir al-Safi, Tehran, Maktabat al-Sadr.
- Hakimi, Muhammad (1379). Economic Criteria in the Razavi Teachings (peace be upon him). Mashhad, Islamic Research Foundation of Astan Quds Razavi.
- , (1392 SH), Statements of Imam Rida (peace be upon him), Mashhad, Astan Quds Razavi.
- , (1394 AH), Excerpts from the Statements of Imam Rida (peace be upon him), Mashhad, Astan Quds Razavi.
- Halwani, Husayn bin Muhammad, (1408 AH), Nuzhat al-Nazir wa Tanbih al-Khatir, Qom, Imam Mahdi (peace be upon him) School.
- Harrani, Ibn Shu'ba, (1404 AH), Tuhaf al-'Uqul, Qom, Islamic Publishing Institute.
- Heidari, Davood, (1388 SH), "Beliefs and Their Impact on Reforming the Consumption Pattern" Meshkat, No. 105, pp.147-160
- Hilli, Ja'far bin Hasan, (1409 AH), Shara'i' al-Islam, Tehran, Istiqlal Publications.
- Hosseinpour, Jamileh, (1392 SH), Collection of Articles of the Second Conference on the Islamic Iranian Model of Progress, Center for the Islamic Iranian Model of Progress, Tehran.
- Hurr al-Amili, Muhammad bin al-Hasan, (1403 AH), Wasa'il al-Shi'a, Beirut, Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi.
- , (1414 AH), Hidayat al-Umma ila Ahkam al-A'imma, Mashhad, Astan Quds Razavi.
- Ibn Babuyah, Muhammad bin Ali, (1376 SH), Al-Amali, Tehran, Kitabchi.
- , (1385 SH), 'Ilal al-Shara'i', Qom, Davari.
- , (1404 AH), 'Uyun Akhbar al-Rida (peace be upon him), Beirut, A'lami.
- , (1413 AH), Man La Yahduru al-Faqih, Qom, Islamic Publications Office.
- , (1431 AH), Fiqh al-Rida (peace be upon him), Bei-

- rut, Mu'assat Al al-Bayt.
- Ibn Faris, Ahmad, (1420 AH), Mu'jam Maqayis al-Lugha, Beirut, Dar al-Kutub al-'Ilmiyya.
- Ibn Hayyun, Nu'man bin Muhammad, (1385 AH), Da'a'im al-Islam wa Dhikr al-Halal wa al-Haram, Qom, Mu'assat Al al-Bayt.
- Ibn Jinni, Uthman, (1429 AH), Al-Khasa'is, Beirut, Dar al-Kutub al-'Ilmiyya.
- Ibn Manzur, Muhammad bin Mukarram, (1414 AH), Lisan al-'Arab, Beirut, Dar al-Sadir.
- Iranmanesh, Ali and Najafabadi, Elham Hadi (1400). Investigating the Elements and Contexts of Cultural Progress in the Country with an Islamic Iranian Approach. Applied Research in Market Management, 22, 1-16.
- Iravani, Javad, (1389 SH), Reforming the Consumption Pattern from an Islamic Perspective, Razavi Islamic Sciences University, Mashhad.
- Iravani, Javad. (1393). A Look at the Impact of Culture on Economic Progress. Islamic Social Researches, 20(101), 127-151.
- Jafari, Muhammad Taqi, (1386 SH), Leading Culture, Following Culture, Tehran, Al-lameh Jafari Institute.
- Jamalzadeh, Muhammad Ali, (1345 SH), Our Iranian Characteristics, Tehran, Magazine of Iran's Issues.
- Javadi Amoli, Abdullah, (1385 SH), Public Supervision, Enjoining Good and Forbidding Evil as Factors of Progress, Pasdar-e Islam, No.300, pp.6-8
- , (1391 SH), Mafatih al-Hayat, Tehran, Isra.
- , (1395 SH), Adab-e Fanaye Moqarreban, Tehran, Isra.
- Ketabchi, Mohsen, (1387 SH), The Way of Life from the Perspective of Imam Rida (peace be upon him), Mashhad, Alif.
- Khamenei, Seyyed Ali (1392). The Islamic Iranian Model of Progress: Derived from the Statements of His Eminence Grand Ayatollah Seyyed Ali Khamenei, the Supreme Leader of the Islamic Revolution. Tehran, Islamic Revolution Publications.
- Kharastani, Ismail. (1393). The Role of Kinship Ties in Strengthening the Family. Islamic Social Researches, 20(100), 151-170.
- Kharastani, Sayfi, Ismail, Fatemeh, (1393 SH), "Obstacles and Solutions for Strengthening the Family Institution from the Perspective of the Conduct and Teachings of Imam Rida (peace be upon him)", Farhang-e Razavi, No.7, pp.107-144
- Kharazi, Mohsen, (1415 AH) Al-Amr bil-Ma'ruf wa al-Nahy 'an al-Munkar, Qom,

Islamic Publishing Institute.

Kuhn, Thomas, (1373 SH), *The Structure of Scientific Revolutions*, Translator: Saeed Zibakalam, Samt Publications, Tehran,

Kulayni, Muhammad bin Ya'qub, (1407 AH), *Al-Kafi*, Tehran, Dar al-Kutub al-Islamiyya.

Latifi, Husayn, (1388 SH), "Moderation and Middle-Ground in the Razavi Teachings", Astan Quds Research Foundation, Meshkat, No.105, pp.135-147

Mahdizadeh, Hossein, (1382 SH), "Islamic Teachings on Emulating Models" *Ma'refat*, No. 67, pp.84-93

Majlisi, Muhammad Baqir, (1403 AH), *Bihar al-Anwar*, Qom, Dar Ihya' al-Turath.

Majlisi, Muhammad Taqi, (1406 AH), *Rawdat al-Muttaqin fi Sharh Man La Yahduruhu al-Faqih*, Qom, Islamic Cultural Institute, Kushanbur.

Moin, Mohammad, (1360 SH), *Persian Dictionary*, Tehran, Amir Kabir.

Morin, Edgar, (1379 SH), *Introduction to Complex Thought*, Translator: Afshin Jahandideh, Tehran, Ney.

Motahari, Morteza, (1377 SH), *Hussein's Epic*, Tehran, Sadra.

-----, (1380 SH), *Divine Justice*, Tehran, Sadra.

-----, (1390 SH), *Collected Works*, Tehran, Sadra.

Mustafawi, Hasan, (1430 AH) *Al-Tahqiq fi Kalimat al-Qur'an al-Karim*, Beirut, Dar al-Kutub al-'Ilmiyya

Mutarrazi, Nasir, (1979 AD), *Al-Mughrib fi Tartib al-Mu'rib*, Aleppo, Maktabat Usamah Ibn Zayd.

Najaf, Muhammad Mahdi, (1406 AH) *Sahifat al-Rida* (peace be upon him), Mashhad, World Congress of Imam Rida (peace be upon him).

Najafi, Muhammad Hasan, (1376 SH), *Jawahir al-Kalam*, Tehran, Dar al-Kutub al-Islamiyya.

Nasri, Mohsen (1392). *Razavi Economics* (peace be upon him): *Foundations of Resistance Economics from the Viewpoint of Imam Rida* (peace be upon him). Qom, Hadith-e Rah-e Eshq Publications.

Nuri, Husayn bin Muhammad Taqi, (1408 AH), *Mustadrak al-Wasa'il wa Mustanbat al-Masa'il*, Beirut, Mu'assat Al al-Bayt (peace be upon them) li-Ihya' al-Turath.

Office of Cultural Affairs, Ministry of Labor (1381). *Work Culture and Etiquette in the Words of Imam Rida* (peace be upon him). Tehran, Vosoog Publications.

Paknezhad, Reza, (1374 SH), Qom, *Marriage: The School of Human Development*, Akhlaq Publishing.

Partow, Abolghasem, (1387 SH), *Word Finder: A Dictionary of Persian Equivalents for*

Foreign Words, Tehran, Asatir.

Pasandideh, Abbas, (1385 SH), A Study on the Culture of Modesty, Qom, Dar al-Hadith.

Pur Amini, Muhammad Baqir, (1392 SH), Lifestyle, Mashhad, Astan Quds Razavi.

Qari, Seyyed Muhammad, (1392 SH), Collection of Articles on the Lifestyle of Imam Rida (peace be upon him), Islamic Azad University of Mashhad.

Qommi, Abbas, (1414 AH), Safinat al-Bihar, Qom, Uswah.

Rafie, Jalal, (1385 SH), Invading Culture, Productive Culture, Tehran, Ettela'at.

Ragheb Isfahani, Husayn bin Muhammad, (1412 AH), Mufradat Alfaz al-Qur'an, Beirut, Dar al-Qalam.

Safiri, Khadijeh, (1393 SH), Collection of Articles of the Third Conference on the Islamic Iranian Model of Progress, Tehran, Center for the Islamic Iranian Model of Progress.

Salari Goharrizi, Mohammad Jaber, Taqdari, Mojtaba, Hatefi, Vahid, Hosseini, Seyyed Ali. (1399). Implementing Social Ethics from the Viewpoints of Imam Ali (peace be upon him) and Imam Rida (peace be upon him) in Farhangian University. Iranian Journal of Psychology & Behavioral Sciences, 24(1), 64-77.

Salmanpour, Alinezhad, (1391 SH), A Memorial: Explanation and Elucidation of the Concept, Foundations and Components of the Iranian Islamic Model of Progress, Collection of Articles of the First Conference on the Islamic Iranian Model of Progress, Tehran.

Sayyid Razi, Muhammad bin al-Husayn, (1387 SH), Nahj al-Balagha, Qom, Amir.

Severin, Werner and Tankard, James, (1393 SH), Communication Theories, Translator: Ali Reza Dehghan, Tehran, University of Tehran.

Sharafi, Mohammad Reza (1399). Life Skills in the Razavi Conduct. Mashhad, Astan Quds Razavi Publications.

Siahpush, Amir, (1392 SH), The Islamic Iranian Model of Progress, Tehran, Institute for Cultural and Social Studies of the Islamic Revolution.

Sistani, Ali, (1414 AH), Qa'idat La Darar wa La Dirar, Beirut, Dar al-Muarrikh al-'Arabi.

Tabarsi, Hasan bin Fadl, (1412 AH), Makarim al-Akhlaq, Qom, Al-Sharif al-Murtada.

Tabatabai, Muhammad Husayn, (1417 AH), Al-Mizan, Qom, Islamic Publications Office of the Society of Seminary Teachers of Qom.

Tabrizi, Gholam Reza, (1388 SH), Public Property and Its Protection, Mashhad, Municipal Cultural and Recreational Organization.

Tamimi Amadi, Abd al-Wahid, (1410 AH) Ghurar al-Hikam, Qom, Dar al-Kutub al-Islami.

Turaihi, Fakhr al-Din, (1375 SH), Majma' al-Bahrayn, Tehran, Mortazavi.

Tusi, Muhammad bin Hasan, (1407 SH), Tahdhib al-Ahkam, Tehran, Dar al-Kutub al-Islamiyya.

Yazdi, Muhammad Kazim, (1409 AH), Al-'Urwat al-Wuthqa, Beirut, A'lami Institute.

Zamakhshari, Jar Allah, (1417 AH), Al-Fa'iq fi Gharib al-Hadith, Beirut, Dar al-Kutub al-'Ilmiyya.